

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

Магістерська робота

**Тема: ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Виконала:

Залозна Євгенія Олегівна,
магістрантка спеціальності
012 Дошкільна освіта
ОПП «Дошкільна освіта»

Допущено до захисту
« » листопада 2023 р.

Науковий керівник:

к.п.н., доц. І. Г. Данильченко

Завідувач кафедри

_____ Л. П. Загородня

Дата захисту: « » грудня 2023 р.

Оцінка _____

Підпис членів ЕК:

Глухів - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку.....	7
1.2. Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.....	17
1.3. Художні твори В. Сухомлинського як засіб формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників.....	23
Висновок до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО	
2.1. Характеристика рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку	36
2.2. Система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського	55
2.3. Методичні рекомендації вихователям щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.....	66
Висновок до другого розділу.....	69
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. У статті 1 Конституції України визначено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [30]. Відповідно для формування такої держави необхідні свідомі громадяни, які віддані своїй Батьківщині, поважають свій народ і готові робити впевнені, самовіддані кроки для будівництва майбутнього своєї країни. Формування такого суспільства не відбувається само по собі, а повинно мати цілеспрямований характер. З цією метою в державі має застосовуватися певний перелік методів, засобів, впливів на свідомість громадян, особливо підростаючого покоління.

У Базовому компоненті дошкільної освіти подано нову ключову компетентність дитини, а саме – соціально-громадянську [2]. Формування саме цієї компетентності в дошкільників може стати підґрунтям для становлення свідомих громадян, які мають активну громадянську позицію, а також здатні налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем. Особливого значення та актуальності формування даної компетентності у підростаючого покоління набуває саме зараз, у такий не легкий для всієї країни час.

Поняття «соціально-громадянська» компетентність в науці нове. Науковці використовують окремо поняття «соціальна компетентність» і «громадянська компетентність». Так, проблемами громадянського виховання переймалися зарубіжні (Дж. Локк, Ж-Ж. Руссо та ін.) та вітчизняні (С. Русова, Б. Грінченко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) педагоги.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки соціальна компетентність потрактовується М. Айзенбартом, Г. Беленькою, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, О. Половіною, Т. Пономаренко та ін., громадянська компетентність досліджується О. Косенчук, С. Курінною, О. Стаєною. Разом з цим, незважаючи на значущість і результативність проведених досліджень, низка питань залишаються мало

вивченими. Серед них – проблема формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально апробувати систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Об’єкт дослідження: процес формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку.

2. Охарактеризувати особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

3. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити та експериментально апробувати систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

5. Розробити методичні рекомендації вихователям щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Гіпотеза дослідження: формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників буде більш ефективним, якщо розробити й апробувати

систему роботи з використанням художніх творів В. Сухомлинського з урахуванням таких умов:

- добору творів В. Сухомлинського, які спрямовані на формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників;
- інтеграції змісту творів В. Сухомлинського в різні види дитячої діяльності (навчальна, ігрова, зображувальна, художньо-мовленнєва, театралізована);
- тісної співпраці з батьками вихованців у системі офлайн і онлайн.

Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження**:

- *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури, що надало змогу зіставити різні погляди на досліджувану проблему; *емпіричні* – спостереження, анкетування, педагогічний експеримент, які допомогли виявити результативність експериментальної роботи та установити ефективність розробленої системи роботи; *статистичні* – кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Комунального закладу: Ображіївський навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа I-III ст. ім І. М. Кожедуба – дошкільний навчальний заклад.

Теоретичне значення дослідження: визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників; з'ясовано особливості формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників.

Практичне значення дослідження полягає в розробці й апробації системи роботи з формування в дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності засобом художніх творів В. Сухомлинського, конспектів проведення різних видів дитячої діяльності, рекомендацій для вихователів. Матеріали дослідження можуть бути використані в закладах дошкільної освіти, в процесі підготовки майбутніх вихователів.

Основні положення дослідження апробовано під час науково-практичних конференцій: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний освітній процес: сутність та інноваційний потенціал» (22-23 травня 2023 року, м. Одеса); V Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» (15-16 березня 2023 року, м. Глухів); XIII Міжнародній інтернет-конференції молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання - 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (6-8 грудня 2023 року, м. Глухів).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 1 публікації.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку

Правові основи соціального та громадянського виховання в Україні закладені в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту»; Стратегії національно-патріотичного виховання. З прийняттям нового Закону України «Про освіту» та з урахуванням Указу Президента України «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері», виникла необхідність визначення конкретних кроків на шляху формування соціальної громадянської освіти в Україні.

У Законі України «Про освіту» визначено, що держава створює умови для здобуття соціальної та громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особистістю своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина [19].

Водночас проблема виховання гідного громадянина цивілізованого суспільства привертала увагу вчених, філософів та державних діячів ще від часів виникнення самої держави. Значний вплив на формування ідеї громадянськості здійснили стародавні грецькі філософи, зокрема Аристотель, Демокрит, Платон, Сократ, які звертали увагу на сутність виховання громадянина, намагались визначити шляхи та методи його ефективної реалізації. На думку О. Стаєнної, це пояснюється тим, що саме в Стародавній Греції починає формуватися інститут

громадянства та з'являється поняття «громадянин» як людини, що володіє певними правами та обов'язками в суспільстві [43, с.55].

Питання, пов'язані з проблемами громадянського виховання, формування громадянської свідомості особистості розглядали класики зарубіжної (Дж. Локк, Ж-Ж. Руссо, С. Русова та ін.) та вітчизняної (Б. Грінченко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) педагогіки.

Проблема виховання майбутнього громадянина з дитинства має тривалу історію наукового аналізу. За словами Платона, мета виховання полягає в тому, щоб здійснити такий вплив на людину, який би з дитинства спонукав її пристрасно бажати, прагнути стати досконалим, вільним, незалежним громадянином суспільства, який володіє певним комплексом прав і свобод та наділеного обов'язками і відповідальністю перед суспільством за свої дії [11].

Громадянське виховання в розумінні Сократа тісно пов'язане з моральним, де провідне місце належить вихованню в підростаючого покоління тріади якостей: стриманість, мужність та справедливість. Аристотель та Платон розглядали виховання громадянина як процес формування законослухняної особистості та шанобливого ставлення до держави, в якій відбувається його життєдіяльність. Поняття «громадянське суспільство», яке увів Аристотель, визначалось як певна спільнота рівноправних та вільних людей, яких поєднує держава (поліс). Натомість, справжнім громадянином вважалась людина, яка здатна усвідомити та виконувати громадянські обов'язки, слугувати на користь власної країни. Платон визначав мету виховання через формування «довершеного громадянина, що вміє справедливо підкорюватись...» [11].

Французький педагог-просвітитель XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо мав протилежну позицію щодо ідей Аристотеля та Платона у зв'язку із суперечністю між особистими і суспільними інтересами людини. Він визначив два основних можливих варіанти у формуванні громадянина: можна виховати людину з егоїстичними нахилами, що буде дбати тільки про себе, або громадянина, який

живе для інших. На його думку, розв'язання всіх державних проблем треба здійснювати шляхом виховання справжнього громадянина таким чином, щоб з раннього дитинства людина вважала своє існування як частину існування всієї держави.

Разом з цим досить своєрідною щодо проблеми виховання громадян є запропонована педагогом система природного та вільного виховання, що передбачала здійснення виховання відповідно до природи самої дитини та її вікових особливостей, розвиток у ній насамперед ціннісних якостей, вивчення її інтересів та здібностей. Ж.-Ж. Руссо вважав, що природним правом людини є свобода, тому дитина має бути вільною у виборі оточення [25].

Коли виховання організоване належним чином, то всі, на кого воно спрямоване, набувають високих громадянських чеснот. Крім того, Ж.-Ж. Руссо наголошував на необхідності існування морального суспільства у процесі громадянського виховання. Він вказував на те, що громадянську природу людини формує соціальне середовище, але якщо суспільство аморальне й суперечить суспільній природі людини, то воно спотворює її [57].

Важливим для розвитку теорії громадянського гуманізму є теорія Дж. Локка, який стояв на позиціях рівності всіх громадян, що проживають на території певної країни та уклали так званий суспільний договір. Громадянином Дж. Локк уважав особистість, яка є законослухняною, у свою чергу, вона отримує захист та допомогу з боку держави. Як бачимо, основою зазначеної теорії є принцип взаємозалежності: якщо особистість підкоряється суспільним вимогам, виконує їх, вона отримує право на співіснування в соціумі. Дж. Локк зазначав, що дитина народжується як «чиста дошка», відповідно, вона не має уяви про закони суспільства, законослухняність. Подібні знання дошкільник може набувати лише в процесі виховання в спеціально створеному освітньому середовищі. Зазначимо, що педагог не виокремлював громадянське виховання як його самостійний різновид,

натомість, принципово важливим для майбутнього громадянина вважав такі якості, як дисциплінованість, толерантність, скромність, повага до дорослих.

Автор і представник школи «критичного раціоналізму» К. Поппер, характеризує людину як члена громадянського суспільства, визначає її здатність приймати особисті відповідальні рішення. «У нашому способі життя, – роз'яснював Поппер, – між законами держави, з одного боку, і табу, які ми звично дотримуємося, з іншого, існує постійно розширювана область особистих рішень, з її проблемами і відповідальністю. І ми знаємо важливість цієї області. Особисті рішення можуть призвести до зміни табу і навіть політичних законів, які більш вже не є табу» [11, с.66].

Чимало уваги приділяв ідеї виховання патріотизму Я. Коменський, як складової громадянського виховання. Він зазначав, що любов до Батьківщини, рідної землі – важливі якості справжнього громадянина, які необхідно формувати з дитинства. Я. Коменський наголошував, що становлення патріотичної позиції громадян сприятимуть покращенню суспільних відносин. Як бачимо, педагог розумів громадянське виховання дітей як формування в них певних патріотичних установок та якостей для успішного служіння на користь людського добробуту [57].

Педагог та просвітителька С. Русова розглядала виховання громадянина в контексті гуманістичних начал, відповідно, серед громадянських якостей виокремлювала такі: доброту, щирість, толерантність, добросовісність, відповідальність, власну гідність, негативне ставлення до фальші та цинізму. Вона наголошувала: «для морального виховання дошкільний вік є основою, ґрунтом, на якому закладаються підвалини особистості, її громадянської вартості» [54, с. 11].

К. Ушинський стверджував, що оскільки в реальному житті людина є громадянином свого народу і діячем у суспільстві, то заклад освіти має виховувати людину, і виховувати громадянина. Громадянин не повинен знищувати людину, людина – громадянин.

Суттєвою для нашого дослідження є думка В. Сухомлинського. Він вважав першочерговою умовою формування громадянина організацію емоційно насиченого діяльного трудового життя дитячого колективу, який ефективно впливає на становлення громадянської позиції кожного індивіда.

Громадянськість, як зазначав В. Сухомлинський, охоплює формування відчуття належності до політичного ладу, відданості Батьківщині, першорядність загальних, суспільних, інтересів порівняно з особистими, але попри це не можна не побачити, що навіть у складні часи автократизму великий педагог зумів окреслити напрями формування громадянськості на основі гуманістичних засад [61].

На думку В. Сухомлинського, громадянськість передбачає:

- усвідомлення людиною своєї приналежності до суспільства та потреба діяти відповідно до моральних вимог та норм колективної життєдіяльності;
- усвідомлення соціальних наслідків своєї поведінки та діяльності;
- прагнення до самовираження і потреба скрізь у всьому бути людиною-громадянином;
- суспільно-значиму, морально-відповідальну діяльність та почуття приналежності до колективу та суспільства.

Єдність суспільних та особистих інтересів – це основа справжньої людської свободи. «Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це основа людської гідності» [60] .

Не менш вагомими на сучасному етапі розвитку педагогічної науки є дослідження наступних напрямів: 1) соціальна компетентність (М. Айзенбаррт, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко); 2) громадянська компетентність (О. Косенчук, С. Курінна, О. Стаєнна); 3) моральне виховання та становлення ціннісних орієнтацій (А. Богуш, Т. Піроженко, Т. Поніманська); 4) особистісно орієнтоване навчання і виховання (І. Бех, Н. Бібік, Л. Козак); 5) громадянське суспільство (О. Горбань). Важливим є психологічне обґрунтування проблеми виховання громадянина, яке здійснено І. Бехом.

Велике значення у визначенні сутності соціалізації дітей дошкільного віку, окресленні особливостей її перебігу в умовах соціокультурного сучасного середовища мають праці Г. Беленької, М. Докторович, І. Рогальської-Яблонської.

В Енциклопедії освіти громадянське виховання тлумачиться як «педагогічний процес становлення свідомого, відповідального і компетентного громадянина-патріота, спрямований на саморозвиток і розбудову демократичного громадянського суспільства» [18, с. 336].

Педагогічні основи морального та правового виховання, принципи, методи, шляхи й засоби формування громадянських якостей особистості в сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Бега, який розглядає громадянське виховання як таке, що поєднує в собі кілька різновидів виховання й «спрямоване перш за все на патріотичне...», хоча при цьому не виключає моральне та правове [30].

На думку Т. Поніманської, громадянські почуття засновуються на інтересі дітей до найближчого оточення (сім'ї, родини, рідного краю) та ґрунтуються на прикладі дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Основними напрямками патріотичного виховання дослідниця визначила: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення із явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення із традиціями й культурою свого народу; формування знань про людство [47].

Щодо поняття «громадянська компетентність» О. Пометун визначає як здатність, спроможність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства [48, с. 18].

О. Кучер аналізує громадянську компетентність у широкому значенні як функцію громадянського суспільства, що створює ґрунт для ефективної громадянської діяльності особи, соціальних груп і всього суспільства, у вузькому – як параметр діяльності особи, соціалізованої під впливом громадянських знань,

навичок та вмінь, що передбачає наявність громадянських цінностей і якостей, дотримання правил поведінки та відповідальність як соціальну якість людини [33, с.40–41].

Зважаючи на те, що в період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості й самосвідомості, а також ті риси характеру, які визначатимуть особистість, цей вік має виключне значення для громадянського виховання. У дослідженнях Л. Артемової, І. Бежа, А. Богуш визначено, що старший дошкільний вік – найбільш сенситивний період для виховання громадянських якостей та акцентовано, що громадянське виховання має починатися саме в дошкільному віці.

Ми погоджуємося з думкою науковців, що концептуальні засади ідей гуманізму складають основу формування громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Складниками громадянської компетентності є виховання духовних та ціннісних орієнтацій, особистісно орієнтований підхід.

Розглянемо різні дослідження дефініції «соціальна компетентність».

Згідно з Рекомендаціями ради Європи однією з ключових компетентностей для освіти впродовж життя є соціальна компетентність. Вона визначається спроможністю людини здійснювати рефлексію щодо своєї діяльності, ефективно управляти часом та соціальною інформацією, працювати з іншими в конструктивний спосіб. Як зазначено в документі, вона включає в себе здатність давати собі раду зі складнощами й невизначеністю, співчувати та управляти конфліктними ситуаціями та забезпечується: знаннями правил поведінки й спілкування, що є загальноприйнятими в різних суспільствах та середовищах; уміннями та навичками, а саме: здатність виявляти свої можливості, зосереджуватися, долати складнощі, критично мислити та ухвалювати рішення; здатність конструктивно спілкуватись у різних середовищах та співпрацювати в команді [42].

Соціальна компетентність поруч із громадянською подані в Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи «Про основні компетенції для навчання

протягом усього життя». В них першочерговим визначено Положення про «нові основні навички» і підкреслено, що навчання протягом усього життя має включати навчання від дошкільного віку до після пенсійного [52].

Поняття «соціальна компетентність» інтегрує терміни «соціальний», що походить від латинського слова «socialis» – товариський, суспільний, той, що належить суспільству, пов'язаний із життям та стосунками людей у суспільстві, та «competere», тобто досконале володіння справою, знаннями. Наприкінці 60-х років ХХ століття німецьким ученим Г. Ротом був уведений термін «соціальна компетентність». Ним виокремлено три види компетентності людини, що забезпечують її успішну життєдіяльність: самокомпетентність (знання самого себе), соціальна компетентність (взаємодія з іншими), предметна компетентність (практична діяльність). Саме таке розуміння соціальної компетентності стало підґрунтям її подальших досліджень [37].

Поняття «соціальна компетентність», за визначенням О. Кононко, це «цілеспрямованість на досягнення життєвого успіху, свідоме накопичення знань та соціального досвіду, застосування їх у реальному житті» [27, с. 104].

На думку М. Докторович, «соціальна компетентність» – це набута здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем [15, с. 25].

Т. Поніманська розглядає соціальну компетентність дитини як відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки [49, с. 354].

На думку Н. Гавриш, соціальна компетентність дитини є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [9].

І. Рогальська-Яблонська виділила основні умови для формування соціальної компетентності – це соціальна орієнтація, адаптація, інтеграція соціального та особистого досвіду особистості [53, с. 250].

В. Кузьменко виділяє наступні елементи соціальної компетентності дітей дошкільного віку: адаптація до нових умов життя; соціалізація; групова взаємодія; початок становлення авторитетного статусу; розуміння іншої думки; створення спільної діяльності; вирішення спорів [34, с. 12]. Соціально компетентна дитина повинна бути лише емоційно сприйнятливою дитиною з розвиненими соціальними почуттями. Дослідниця також визначила види соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

Сучасне соціокультурне середовище є сукупністю природних, технологічних і соціальних умов, в яких функціонує людське суспільство та виступає головною умовою становлення й розвитку особистості. Від народження, на етапах набуття та засвоєння соціального досвіду, особистість включається в процес спілкування і стосунків з людьми, які її оточують, явищами, речами, розвиває певну соціальну та громадянську діяльність. Свідомість, духовні цінності людини формується всім устроєм життя та оточуючим соціокультурним середовищем, що діє в сукупності з вихованням [43].

Формування життєвих компетентностей є фундаментальними складниками базової освіти. У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено соціально-громадянську компетентність як «здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя». Результатом сформованості соціально-громадянської компетентності має стати ціннісне ставлення дитини до себе, своїх справ і прав інших, наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінь дотримуватися цих правил в соціально-громадянському просторі, а також ціннісне

ставлення та повага до культурних надбань українського народу, представників різних національних культур» [1].

Як зазначають Л. Козак, С. Федорова, визначення мети і завдань соціально-громадянської компетентності зумовлено ціннісними, духовними та морально-етичними орієнтаціями, політичною структурою, соціальним замовленням та об'єктивними умовами розвитку сучасного суспільства та держави. Виховання соціально компетентного свідомого громадянина в сучасному суспільстві зумовлюється розширенням меж процесу соціалізації та зміною уявлень про нього, що викликане технічним прогресом, євроінтеграцію України та модернізацією національної освітньої системи з урахуванням європейського досвіду [24, с. 358].

Отже, можна підсумувати, що формування категорії «соціально-громадянська компетентність» у науковій літературі пройшло довгий шлях і має свою історію. Започаткуванням ідей необхідності формування соціально-громадянської компетентності можна вважати часи виникнення самої держави. Пізніше у науковому обігу формується поняття компетентності як результату освіти у широкому її значенні. Визначення даної дефініції у різних дослідників відрізняється, але їх усі об'єднує одна суть. Під компетентністю розуміють комплекс різних складників, серед яких когнітивні, операційні, мотиваційні, етичні, соціальні, поведінкові, що не обмежуються знаннями, вміннями та навичками, а радше формування здібностей та готовності самостійно змінювати соціальну позицію, приймати рішення та засвоювати новий соціальний досвід та діяти відповідно до нього.

Таким чином, сучасні соціально-економічні перетворення, пов'язані з побудовою громадянського суспільства та правової держави вимагають формування активних, компетентних громадян, які ефективно беруть участь у демократичному процесі. В даний час стає очевидною необхідність формування соціально-громадянської компетентності підростаючого покоління, оволодіння даною компетентністю з дошкільного дитинства, що в подальшому неодмінно

сприятиме їх самореалізації в умовах зростання свободи економічного, політичного, світоглядного вибору, дозволить вирішувати різні проблеми у повсякденному, професійному та соціальному житті.

1.2. Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку

Громадянське виховання особистості має глибоку історію і становить собою складний динамічний процес взаємодії особистості з державою та суспільством. На всіх історичних етапах розвитку людства оточуюче середовище було і продовжує залишатися одним з важливих чинників впливу на виховання підростаючого покоління. Саме у дошкільні роки дитина стає особистістю, в неї формуються компетентності та цінності, які визначатимуть її ставлення до себе та світу, впливатимуть на її вчинки та поведінку в цілому. І саме дорослим відводиться важлива роль у формуванні активної соціальної та громадянської позиції, яка полягає в тому, щоб допомогти дітям знайти себе в житті, самовизначитися, прищепити навички, які допомогли б успішно функціонувати у світі [24, с. 358].

Соціальне середовище, як постійне джерело поповнення особистого досвіду, знань людини є тим об'єктивним чинником, що визначає спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей, реальну поведінку особи, процес її самовизначення і самореалізації» [56] .

На думку Л. Карнаух, соціальне (соціокультурне) середовище може як сприяти процесу соціалізації, так і стримувати її. За умови відповідності соціального середовища соціальним потребам дитини, процес соціалізації дитини відбувається ефективно. У випадку несприятливих впливів соціального середовища процес соціалізації дитини хоча й відбувається, але при цьому набуває рис нестабільності, соціальної малоцінності, навіть злочинної спрямованості. Тому

дитина успішно пройде всі етапи соціалізації за наявності відповідного соціального середовища, цілеспрямованого розвитку, виховання і навчання [22] .

Дослідники Т. Поніманська, І. Дичківська, О. Козлюк, Л. Кузьмук наголошували на тому, що нині стан сучасного соціокультурного середовища викликає глибоку стурбованість. Людство перебуває в стані активного розвитку інформаційно-технічного прогресу, коли першочерговим стало надмірне акцентування уваги на розвитку інтелектуальних та фізичних здібностей дитини, прагнення до матеріальних цінностей. Діти дедалі більше підпадають під вплив засобів масової інформації, виникає небезпека формування спотвореного уявлення про оточуючий світ, у якому моральні цінності поступаються матеріальним інтересам [55] .

Тож можемо зазначити, оскільки соціальне середовище та особистість перебувають у постійній взаємодії: середовище впливає на особистість, сприяє її формуванню; особистість, що діє в соціальному середовищі, вступає в стосунки з іншими особистостями, бере участь у подальшій діяльності різних спільнот, створює це середовище, надає йому певної соціальної якості.

Формування соціально-громадянської компетентності в дошкільників відбувається в процесі їх соціалізації.

Основними характеристиками соціалізації дітей старшого дошкільного віку науковці А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, Т. Грицишина визначають:

- адаптацію дитини до соціуму й соціального середовища та пристосування власне середовища до дитини;
- модель поведінки старшого дошкільника в системі соціальних та міжособистісних відносин;
- соціальні та моральні норми: вимоги до поведінки та діяльності в суспільстві;
- орієнтація на цінності, закладені в суспільстві;
- ціннісні орієнтації відповідають потребам особистості старшого дошкільника;

- чинники соціалізації (умови, що впливають на дитину в процесі формування відповідних компетентностей);
- фактори соціалізації (досвід, яким оволодіває старший дошкільник; активна пізнавальна діяльність у взаємодії з навколишнім світом; спілкування дитини з дорослим з метою передачі соціального досвіду; активність дитини в процесі самопізнання) [5].

На основі врахування індивідуальних та вікових особливостей, різних аспектів соціального розвитку дитини С. Кондратюк, В. Бутенко визначено педагогічні умови, які необхідні для соціального становлення старшого дошкільника, формування в нього певного рівня соціальної компетентності:

- цілеспрямована діяльність закладу дошкільної освіти у визначеному напрямі;
- єдиний простір розвитку дитини як на рівні конкретного закладу дошкільної освіти, так і при долучені до нього різних суб'єктів соціального оточення, які забезпечують функціонування закладу як відкритої освітньої системи;
- безпосередня різноманітна діяльність дитини – вільна або спеціально організована, власна або спільна зі значимими для нього людьми, яка розглядається як спосіб прояву активності та ініціативності дитини в системі соціальних відносин, як можливість визначити власне місце серед інших людей [26].

В основі процесу формування соціально-громадянської компетентності лежить розвиток моральних почуттів. Формування в дошкільнят моральних почуттів на основі зростання усвідомленості та стійкості емоційних переживань – основне новоутворення для дітей даного віку. Почуття стають для старшого дошкільника центральною лінією, що визначають учинки, які виражають ставлення дитини до світу.

Як зазначає О. Косенчук, сформованість соціально-громадянської компетентності має виражатися в ціннісному ставленні дитини до себе, своїх прав та прав інших, наявності уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії

між членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінні дотримуватись цих правил у соціально-громадянському просторі, а також у ціннісному ставленні та повазі до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур [31, с. 4-6].

Соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку формується в різних видах діяльності, зокрема в ігровій, комунікативній, здоров'язбережувальній, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій (Додаток А).

Як зазначає О. Косенчук, розвиток соціально-громадянської компетентності в умовах закладу дошкільної освіти відбувається через різні форми роботи: гра, заняття, колективні справи, спільна пошукова діяльність. Зазвичай, заняття проводяться в ігровій формі, де є герої з казок. Вони допомагають створити проблему, яку діти вирішують, спираючись на свої знання та невеликий життєвий досвід, дізнаються від героїв багато нового та цікавого.

Коментоване малювання – це ігрові завдання та прийоми, які дозволяють підвищити сприйнятливості дітей. Основне завдання спрямоване на рефлексію, уточнення знань про розуміння подій, що відбуваються, які дитина намагається висловити через творчість. Малюнок дитини супроводжується розповіддю, педагоги активізують дитину з допомогою рольового діалогу [31].

Базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини О. Максимова пропонує вважати накопичення ними соціального досвіду життя у своєму місті, засвоєння прийнятих у ньому норм поведінки, взаємин, залучення до світу його культури. З цією метою, спільно з дітьми та батьками, розробляються та активно впроваджуються проекти, орієнтовані на виховання громадянської позиції [41, с. 19].

Під час занять (комплексних, інтегрованих, тематичних) з використанням ігрових прийомів закладаються початкові уявлення в дітей про соціум і життя.

Участь у колективних справах, спільній пошуковій діяльності сприяє

набуттю дітьми: індивідуального досвіду спільної життєдіяльності; уміння співпрацювати; відстоювати власну позицію, домовлятися, узгоджувати особисті потреби з потребами інших; здатності брати участь у розробленні правил/повсякденних практик співжиття; досвіду культури демократії, що є необхідним для встановлення соціальних контактів у майбутньому, взаємодії в суспільстві тощо [50, с. 6].

Використання вищезазначених форм та видів діяльності неможливе без використання вихователем різних груп методів, таких як (за О. Косенчук): наочні, словесні, практичні, проблемні, дослідницькі та інтерактивні [50].

Використання наочних методів сприятиме візуалізації соціальних явищ і процесів, в яких старші дошкільники можуть брати посильну участь (демонстрування соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності, засвоєння зразків демонстрації відкритості до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур) [31, с. 6].

Словесні методи спрямовані на формування в дітей умінь виражати почуття за допомогою слів, міміки, жестів; пояснювати причини своїх емоцій; звертатися за допомогою до однолітків та знайомих; використовувати під час спілкування ввічливі слова; висловлювати власну думку та приймати думку іншого, розв'язувати конфлікти шляхом діалогу.

Під час використання практичних методів діти набувають досвіду дотримання норм моралі, виявляють повагу до прав і свобод людини; вчаться поводитись відповідно до соціальної ролі (донька/син, брат/сестра, онука/онук, друг/подруга); долучаються до різних видів діяльності, беруть участь у прийнятті рішень з особистих питань та щодо життя колективу тощо [31, с. 7].

Проблемні методи дають можливість зробити пізнавальне завдання актуальним для кожної дитини в групі. Розв'язання завдань, пов'язаних із необхідністю дати оцінку подіям і персонажам, соціальним явищам і фактам, сприятиме формуванню емоційно-ціннісного ставлення до них.

Дослідницькі методи задовольняють потребу малят у набутті досвіду соціальної поведінки під час діяльності та творчому його використанні в повсякденному житті.

Інтерактивні методи передбачають взаємодію і співпрацю всіх учасників освітнього процесу у ході розв'язання практичних завдань. Вони створюють необхідні умови як для становлення та вдосконалення компетентності через залучення учасників освітнього процесу в осмислене проживання індивідуальної й колективної діяльності, так і для усвідомлення і прийняття ними громадянських цінностей, для накопичення досвіду соціально-громадянської діяльності [31, с. 7].

Наприклад, розглядаючи ситуацію, можна попросити дитину уявити себе на місці персонажа, розповісти про його почуття, оцінити дії та змоделювати власну поведінку в цій або схожій ситуації. Так дитина занурюється в соціальний сюжет, переживає емоційну реакцію, що сприяє розвитку вмінь адекватно оцінювати, співвідносити свою поведінку з поведінкою інших.

О. Косенчук визначила складники соціально-громадянської компетентності дошкільників: здатність до прояву особистісних якостей, розвиток соціальних почуттів, формування любові до Батьківщини, посильна участь дітей у соціальних подіях (у дитячих осередках, громаді, суспільстві).

Отже, процес формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку є складним та багатоплановим. Вивчення різних аспектів соціально-громадянської компетентності дозволило визначити низку ключових, що впливають на її формування, таких як взаємодія з оточуючими, розвиток комунікативних навичок та усвідомлення основних соціальних норм. Аналіз праць науковців також підкреслив важливість ролі вихователя та сім'ї у стимулюванні соціально-громадянського розвитку дітей. Урахування індивідуальних особливостей та потреб кожної дитини, використання ігрових методик та педагогічних інновацій стають важливими складниками в освітньому процесі. Теоретичний аналіз даної проблеми надає комплексне розуміння

особливостей та факторів, що визначають формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, що є важливою передумовою розробки та реалізації ефективних педагогічних стратегій у практиці дошкільного виховання.

1.3. Художні твори В. Сухомлинського як засіб формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників

Однією з найважливіших умов розвитку сучасного українського суспільства є виховання громадян правової, демократичної держави, здатних до соціалізації, які поважають права і свободи особистості, мають високу моральність, виявляють національну толерантність, поважне ставлення до мов, традицій та культури інших народів. Демократизація суспільного життя вимагає від освітніх закладів змісту, форм та методів соціально-громадянського виховання, які будуть відповідними до сьогоденних соціально-педагогічних реалій.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження в галузі теорії та практики соціально-громадянської освіти, які б дозволили визначити ефективні засоби формування громадянина України, починаючи з дошкільного віку.

Кожна людина, яка народилася, живе, виховується, навчається, працює в певній країні має право ідентифікувати себе, своє власне «я» з глибокоємним словом «громадянин»: «я громадянин України». Натомість громадянином не народжуються. Громадянином потрібно стати, засвоїти насамперед, за образним виразом В. Сухомлинського, азбуку громадянськості в усталеному життєдіяльнісному і життєтворчому просторі людського життя.

Перша сторінка азбуки громадянськості започатковується з перших кроків життя дитини, з перших кроків її соціалізації, з першого крику дитини, який є стимулом до встановлення перших взаємовідносин з матір'ю, з її ставлення до матері.

Звідси перша азбучна істина, адресована В. Сухомлинським батькам: навчити маленьку дитину відчувати, а потім і розуміти, що добро тільки тоді добро, коли від нього не плачуть люди – в цьому логіка й діалектика громадянськості [59, с.450]. Громадянська сутність людини виявляється в її відносинах, стосунках, ставленнях, взаєминах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи у стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в громадянське суспільство, стає її членом, майбутнім громадянином. Саме в сім'ї, в закладі дошкільної освіти, а потім і в школі «дитина дістає уроки громадянськості» [60, с. 425]. Та це, як зазначає педагог, тільки азбука, перші елементарні уроки громадянськості, які спонукають дитину тільки до виконання правил співжиття. Якщо дітей не залучати до активного громадянського життя в суспільстві, в дітей, за словами В. Сухомлинського, виховується громадянська інфантильність, яка призводить не тільки до громадянської байдужості, але й до обмеження інтелектуальних інтересів.

Вдумливий педагог звертався безпосередньо до дітей з такими словами: «Ти не завжди будеш дитиною – вмій вдуматись у глибокий зміст цієї істини» [60, с. 161]. І продовжував далі пояснювати смисл людського життя: «Ми приходимо у світ і спочатку буваємо маленькими дітьми для того, щоб ставши дорослими, прожити життя справжніми людьми.. Намагайтеся швидше стати духовно зрілим творцем-мислителем, трудівником... твоє безсмертя в тому, що ти можеш створити для людей» [60, с. 161] .

За переконанням В. Сухомлинського, найбільш сприятливим для громадянського виховання є дошкільний і молодший шкільний вік, оскільки в цьому віці формується здатність дитини «бути виховуваним», здатність піддаватися виховному впливу педагога. «А здатність захоплюватись, одухотворюватися громадянською красою, подвигом, – зауважував В. Сухомлинський, відкриває дитячі серця, вашого, вихователю, впливу, для впливу словом» [59, с. 434]. А тому, щоб виховати з дитини майбутнього

громадянина, вихователь сам повинен бути громадянином, добре розуміти, що таке громадянськість. «Саме тоді, писав педагог, – коли слухаючи мене, Івась бачить, відчуває в мені передусім громадянина одnodумця, він і починає активно ставитися до самого себе. Громадянськість – це пристрасть людського серця, і донести до юних душ пристрасть боротьби можна лише тоді, коли ти сам постаєш перед своїми вихованцями як громадянин» [59, с. 431].

Одним із засобів, який сприяє формуванню в дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності, на нашу думку, є художня література загалом та твори художні твори для дітей В. Сухомлинського зокрема.

На важливості використання художніх творів у вихованні особистості дитини наголошував В. Сухомлинський. Педагог пропонував використовувати книгу в різних аспектах, зокрема навчально-пізнавальному, проблемно-пізнавальному, а також соціально-психологічному, а психологам радив використовувати як психотерапевтичний засіб.

Художня література виявляє значущий вплив на формування соціально-громадянської компетентності у дітей. Цей медійний засіб не лише розширює знання про навколишній світ, але і сприяє розвитку критичного мислення та формуванню етичних цінностей.

По-перше, художня література дозволяє дітям відчути різноманіття культур та соціальних контекстів. Через відображення різних персонажів і сюжетів у книгах, діти отримують можливість розуміти та співпереживати інші погляди та життєві обставини.

По-друге, художня література надає можливість виховати соціальну емпатію та розуміння важливості спільної взаємодії. Вивчення історій про дружбу, взаємодопомогу та толерантність формує в дітей навички соціальної взаємодії та взаєморозуміння.

По-третє, художня література сприяє розвитку мовлення та комунікативних навичок. Під час обговорення сюжетів та персонажів художніх творів у дітей

розвивають вміння висловлювати свої думки, слухати інших та взаємодіяти в групі.

У результаті художня література виступає не лише як джерело розваг, але і як потужний інструмент у вихованні соціально-громадянської компетентності в дітей, сприяючи їхній більш повноцінній взаємодії з навколишнім світом та розумінню важливості соціальних цінностей.

Для формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку пропонують методисти організовувати різноманітні активності, з використанням різних форм та методів, серед них:

1. Групові ігри та колективні завдання:

Форма: Організація колективних ігор, де діти взаємодіють та співпрацюють.

Методи: Групові завдання для вирішення проблем, конструктивні ігри, ролеві ігри, спільні проєкти, які вимагають взаємодопомоги.

2. Літературні читання та обговорення:

Форма: Читання книг чи коротких історій, що висвітлюють соціальні та громадянські аспекти.

Методи: Групове обговорення прочитаного, розповіді про власні думки, створення власних історій.

3. Рольові ігри:

Форма: Організація ситуацій, де діти можуть грати ролі різних членів громади чи представників професій.

Методи: Розігрування реальних ситуацій, де важливо враховувати думки інших та приймати спільні рішення.

4. Мистецькі та творчі заходи:

Форма: Організація творчих занять для створення малюнків, колажів, ляльок, що відображають ідеї толерантності та різноманітності.

Методи: Обговорення створених творів, ролеві ігри на основі створених персонажів.

5. Вивчення природи та навколишнього середовища:

Форма: Проекти та дослідження, спрямовані на збереження природи та взаємодію з навколишнім середовищем.

Методи: Спостереження за природою, догляд за рослинами, участь у вивченні та охороні природи.

6. Відвідування громадських місць:

Форма: Екскурсії, відвідання місцевих інституцій та громадських об'єктів.

Методи: Спостереження та обговорення того, як функціонує громада, розмови з представниками різних професій.

Важливо використовувати інтерактивні методи, створюючи позитивне середовище для співпраці та взаємодії. Різноманітні заходи мають стимулювати в дітей бажання брати участь у житті групи, розуміти свої потреби та потреби інших та розвивати вміння вирішувати конфлікти конструктивно.

Як зазначає Н. Басюк, жоден із жанрів літератури не користується в дітей такою популярністю, як казка. Казка – один із найцікавіших фольклорних жанрів, в ній відкривається чарівний світ життя для кожної дитини. Казки акумулюють величезний морально-духовний потенціал, національні цінності [2, с.183-184].

Цінності, закладені в літературних текстах, переживаються особистістю та привласнюються як власні цінності, ставлення, норми, створюючи дитячу субкультуру. Художня література здійснює вагомий вплив на формування дитячої субкультури, основних компетентностей, водночас вибір художнього твору та ставлення до нього залежить від субкультури дитинства.

Науковцями (А. Богущ, Н. Гавриш) доведено, що сприймання творів художньої літератури є активним процесом, тісно пов'язаним з мисленням, у ході якого дитина навчається порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати перцептивні і мисленнєві дії. Художнє слово надає дитині зразки дій у різних соціальних ситуаціях, спонукає до власної активності, стимулює творчість.

Науковці доводять, що глибоке розуміння дітьми подій і вчинків літературних персонажів активізує в цілому пізнання людиною соціального простору, оволодіння вміннями міжособистісного спілкування, набуттю моральних якостей.

А. Просенюк визначила педагогічні умови виховання інтересу дошкільників до змісту художнього твору, серед них: диференціація змісту художніх творів відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дітей; створення системи соціалізуючої взаємодії дітей та дорослих під час ознайомлення зі змістом художніх творів; спонукання дітей до відтворення соціокультурної норми, засвоєної у процесі сприймання тексту художнього твору та під час різних видів діяльності [50, с. 11].

Важливого значення науковці (Х. Барна, Н. Гавриш, І. Кіндрат, Т. Маркотенко) надають творчій руховій, мовленнєвій діяльній активності дитини в процесі сприймання та проживання художнього твору, що забезпечує збагачення її емоційно-чуттєвого і когнітивного досвіду.

Особливе значення для набуття соціальних навичок, як зазначає Н. Гавриш, має ініціативна самостійна художня діяльність старших дошкільників на основі літературних текстів: діти нерідко об'єднуються з друзями, однолітками для спільної діяльності – розглядання книжок, ілюстрацій; декламування віршів, загадування загадок; розповідання знайомої казки з елементами обігрування, складання казки, розповіді за мотивами відомого твору; мовленнєвих ігор – складання лічилок, мирилок, закличок, римовок; інсценування улюблених віршів, казок [6, с.15-19].

Вдало підібрані художні твори та сформульовані за їх змістом запитання сприяють формуванню соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників.

Методисти (Н. Гавриш та І. Кондратець) виділяють такі види запитань для роботи за змістом твору:

- репродуктивні, спрямовані на відтворення змісту твору, подій у творі.

- евристично-пошукові – передбачають пошук причинно-наслідкових зв'язків, що привели персонажів до певних подій;
- творчі – сприяють розвитку уяви дітей; спонукають до фантазування стосовно подій «до і після»; пошуку власного способу розв'язання ситуації;
- рефлексні – формують у дітей уміння помічати і визначати власні емоції та враження від твору й певних вчинків персонажів; зіставляти їхню поведінку із власною; згадувати схожі ситуації та пережити емоції з власного життя [7, с. 8-9].

Важливе значення для формування соціально-громадянської компетентності дошкільників, виховання в них читацької культури неможливе без взаємодії з батьками. Н. Гавриш, І. Кондратець виокремили ефективні форми такої роботи, серед яких [7, с. 6-7]:

Наочно-друковані – створення бібліотечок психолого-педагогічного спрямування: букросинг (обмін книжками); «кишенькові бібліотеки»; «педагогічні прес-релізи»; «педагогічні анонси» (подій, літературних новинок); «педагогічно-літературні дайджест»; інформаційні листи, флаєри; енциклопедично-літературні матеріали до певних тематичних блоків із дидактичними вправами і завданнями для спільного розв'язання з дітьми.

Індивідуальні: консультації, діалоги, обмін лайфхаками з питань читання творів художньої літератури з дітьми; інтерв'ю та опитування.

Групові (колективні): клуби: батьківської еліти, батьків-ентузіастів, родинного читання, родинної мудрості бабусь і дідусів; студії: «Дитяча бібліотека», «Книжковий меридіан», «Літературний волонтер», «Літературні чаювання», «Родинні читання»; зустрічі з дитячими письменниками; майстерки; тренінги; презентації «А я роблю так..» тощо.

Творчі мініпроекти передбачають спільні дії дітей та дорослих, результатом яких стає певний творчий продукт:

- «Бібліотечка»: добір художніх творів із певної теми.

- «Поетична скарбничка»: складання віршів разом із дітьми.
- «Творча скарбничка»: створення потішок, мирилок, лічилок, віршиків, небилиць.
- «Казкова лабораторія»:
 - ✓ колективне створення казки заданим початком («Їхав якомсь...», «Були собі дід та баба...», «Двоє котиків веселих...») або сюжетною канвою;
 - ✓ придумування нової кінцівки казки;
 - ✓ переказування знайомої казки з іншими персонажами («Казковий вінегрет»);
 - ✓ зміна подій у знайомій казці;
 - ✓ створення казок із персонажами - предметами побуту.
- «Сімейний вернісаж»: малювання з дитиною за власним задумом або за сюжетом прочитаного твору.
- «Сімейна ігротека»: придумування дидактичних, рухливих, психогімнастичних ігор за сюжетами прочитаних творів.

Інформаційно-комунікаційні форми взаємодії з батьками забезпечують заочний формат спілкування: сайти, блоги, групи в соцмережах; методичні навчальні чати; вебконференції; педагогічні онлайн-марафони (з розкриттям основних акцентів роботи з дитячою книжкою з метою формування соціально-громадянської компетентності в дошкільників).

На думку О. Петренко, педагогічні казки В. Сухомлинського ніби опосередковано, непомітно зовні, а насправді вміло і глибоко формують у дитини уявлення про найкращі якості людини. Своєю творчістю видатний педагог зміг досягти тих морально-етичних норм, які можна проповідувати як заповіді. Вони призначені для тих, хто хоче стати Справжньою Людиною [46, с. 424].

Пропонуємо розглянути деякі оповідання та розповіді В. Сухомлинського, які можна використовувати як засіб формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників («Лисичка та ведмідь», «Мама», «Як хлопчик воду носив», «Зачарована дерев'яна ложка»).

«Лисичка та ведмідь»: Співпраця і дружба: В оповіданні автор показує, як ведмідь та лисичка разом долають труднощі та навчаються важливості допомагати один одному [62].

В оповіданні «Мама» зображені родинні цінності. Герої оповідання – діти можуть зрозуміти, як важлива мама в їхньому житті і як вона турбується про них. Це виховує в них повагу до родини та взаєморозуміння з батьками [62].

Твір «Як хлопчик воду носив» вчить бути відповідальними і турботливими. У творі розповідається про маленького хлопчика, який стає відповідальним і допомагає бабусі [62].

З історії про «Зачаровану дерев'яну ложку» діти можуть зрозуміти, що не завжди матеріальні речі важливі. Цей твір сприятиме формуванню культури споживання [62].

У творах письменника «Серце матері», «Щастя дитинства», «Лелека принесла людину» відображено важливі педагогічні принципи і цінності, які допоможуть дітям зрозуміти соціальні питання та сприятимуть розвитку громадянських якостей.

У творі «Серце матері» автор підкреслює роль матері у вихованні дитини та вчить доброти, любові та допомоги ближньому. Для дошкільників ця історія сприятиме розвитку емпатії та усвідомленню важливості допомоги іншим [62].

У творі «Щастя дитинства» В. Сухомлинський розповідає про те, як важливо бути щасливим у дитинстві та зберігати свої дитячі цінності. Він надихає дошкільників берегти свою радість та бажання розвиватися [62].

Через історію «Лелека принесла людину» письменник закликає дітей бути вдячними за те, що вони мають, і розуміти важливість взаємодопомоги та співчуття до тих, кому можна допомогти. Ця оповідь формує в дітей розуміння важливості соціальних зв'язків [62].

Ці твори допомагають дітям розуміти основні поняття соціально-громадянської компетентності, такі як емпатія, взаємодопомога, відповідальність

та усвідомлення важливості дружби та підтримки. Вони стають важливим інструментом виховання та розвитку дитячого світогляду, а також відкривають шлях до створення позитивного відношення до суспільства та громадянської активності.

Казки В. Сухомлинського «Лісова школа», «Казка про діда та онука», «Казка про сонце та дощ», «Ромашка», «Казка про дідуся та казковий світ» та ін. допомагають дітям розуміти важливі аспекти життя, навчають етичним нормам, співчуттю та взаєморозумінню, а також сприяють формуванню позитивних соціальних навичок, які є важливими для розвитку соціально-громадянської компетентності.

У казці «Лісова школа» розповідається про дітей-живих істот, які навчаються в природному середовищі, взаємодіють з тваринами і навчаються розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Ця казка вчить дітей розуміти природу, поважати оточуючий світ і розвиває навички співпраці [62].

«Казка про діда та онука» вчить дітей важливості взаєморозуміння між поколіннями і показує, як великий досвід старших може допомогти молодим розуміти світ. Вона сприяє формуванню поваги до літніх людей та розвитку терпимості [62].

«Казка про сонце та дощ» навчає дітей розуміти природні явища і показує, як різноманітні стихії впливають на життя людей. Вона сприяє екологічній свідомості та формує розуміння важливості збереження природи [62].

У творі «Ромашка» автор розповідає, як важливо бути турботливим та допомагати іншим, навіть якщо це невеличка ромашка. Твір виховує почуття співчуття та доброти в дітей [62].

«Казка про дідуся та казковий світ» заохочує дітей користуватися уявою та творчістю, а також показує, що добро завжди перемагає зло. Вона розвиває креативність та допомагає дітям уявляти світ як місце, де можливі всілякі чудеса [62].

С. Іванчук, С. Кочнєва у процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у старших дошкільників, зокрема виховання навичок соціальної сфери пропонують використовувати такі казки В. Сухомлинського: «Покинуте кошеня», «Гніздо в шапці», «Як білочка дятла врятувала», «Лялька під дощем», «Хай я буду ваша, бабусю», «Кожна людина повинна.», «Сьома дочка» «Як Сергійко навчився жаліти», «Для чого кажуть «спасибі?»», «Горбатенька», ««Скажи людині «Доброго дня», «Хто кого веде додому?»». Ці твори доцільно використовувати у процесі виховання в дітей турботливості, лагідності, доброти, бажання надавати допомогу тим, хто її потребує, проявляти увагу до оточуючих, дотримуватися правил мовленнєвого етикету [20, с.39-42].

Наприклад, в оповіданні «Хай я буду ваша, бабусю», після читання діти розглядають ілюстрації до нього, відповідають на запитання вихователя щодо змісту прочитаного, вихователь у бесіді з'ясовує, як дитина зрозуміла поняття «самотність», що означає бути самотнім, і наголошує на тому, що чуйність, уважність, посильна допомога дітей дарує велику радість людям похилого віку. А у вихованців формуються уявлення про необхідність турботливо ставитися до людей похилого віку.

Після прочитання певного оповідання вихователь проводить з вихованцями бесіду, у ході якої з'ясовує, як діти зрозуміли його зміст, значення важких для них слів, розглядають ілюстрації тощо.

Твори В. Сухомлинського відомі своєю глибокою гуманістичною спрямованістю і висвітленням життєвих цінностей. Серед творів, які можна використати в роботі із старшими дошкільниками, можна виокремити:

«Лелека» – це історія про дружбу між дітьми та лелекою, яка навчає дошкільнят взаємодії, співпраці та розуміння потреб інших істот [62].

«Взимку літає снігова буря» – це оповідання про суворий зимовий період і важливість взаємодопомоги та підтримки у важкі моменти [62].

«Щедра осінь» – автор показує, як діти можуть навчитися бути вдячними за

те, що їх оточує, та дбати про природу [62].

«Подорож на планету Ігорів» – ця казка надає дітям можливість розуміти, як важливо співпрацювати та розвивати уяву, щоб розв’язувати проблеми[62].

Отже, твори В. Сухомлинського розкривають важливі життєві уроки, такі як доброта, взаєморозуміння, відповідальність та допомога іншим. Вони сприяють формуванню в дітей соціально-громадянської компетентності, навчаючи їх цінним навичкам і якостям, які стануть основою для активної участі в житті суспільства та розвитку як громадян.

Використання в закладі дошкільної освіти оповідань та казок В. Сухомлинського дасть можливість обговорити з дітьми важливі соціальні питання; сприятиме розвитку емпатії, розуміння і відповідальності, а також вихованню в них співпраці та дружби.

Висновок до першого розділу

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку свідчить, що саме в період дошкільний дитинства закладається підґрунтя світогляду, базис особистісної культури, формується образ світу і ціннісне ставлення до себе, соціуму, здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

Дошкільний вік – це період, коли діти вчаться спілкуватися, взаємодіяти з оточуючими, у них розвиваються елементарні соціальні навички. Формування в них соціально-громадянської компетентності у цей період надає можливість засвоїти цінність співпраці, поваги до думки інших, розуміння власних прав і обов’язків. У цьому процесі велике значення мають як заклади дошкільної освіти, так і сім’я. Взаємодія педагогів і батьків сприяє більш повному розвитку соціальних

і громадянських якостей дітей. Забезпечення їм можливості взаємодії, участі в групових діях, вирішенні конфліктів та виявленні власної ідентичності – важливий компонент цього процесу.

З'ясовано, що формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку відбувається у перебігу різних форм роботи з використанням різних методів та прийомів та під час різних видів дитячої діяльності.

Одним із важливих засобів, який сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності старших дошкільників, є твори художньої літератури. Науковці підтвердили соціалізуючу роль художнього слова як засобу формування в дітей дошкільного віку уявлень про соціокультурну норму, соціальні знання як важливий складник первинного соціального досвіду; довели цінність художньо-мовленнєвої діяльності, яка виступає могутнім чинником збагачення дитячої субкультури сучасних дошкільнят.

Художні твори для дітей В. Сухомлинського вражають своєю глибиною психологічного розуміння дитинства та його потреб. Вони ставлять перед читачем ситуації, що стосуються міжособистісних взаємин, взаєморозуміння та справедливості. Через емоційний зв'язок із персонажами творів, діти отримують можливість відчувати, розуміти та співчувати іншим.

В. Сухомлинський, використовуючи просту, зрозумілу мову та життєві приклади, надавав дітям засоби для розвитку моральних цінностей, соціальної відповідальності та емпатії. Його твори активно стимулюють мислення, підтримують розвиток критичного мислення та формування власних поглядів.

Отже, робота з формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку має важливе значення для створення повноцінного громадянського суспільства, спроможного ефективно вирішувати виклики сучасності.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

2.1. Стан сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку

Програма експериментального дослідження передбачала проведення **констатувального етапу**, в процесі якого було проаналізовано Базовий компонент дошкільної освіти, чинні програми навчання і виховання дітей дошкільного віку, навчально-виховну документацію закладу дошкільної освіти в (перспективні та календарні плани) з метою визначення стану роботи з формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського, проведено анкетування вихователів старших груп, виявлено критерії, показники і схарактеризовано рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

На **формувавальному етапі** перевірялася ефективність запропонованої системи роботи формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського.

На жаль, **контрольний** етап дослідження не було можливості провести, тому ми розробили методичні рекомендації для вихователів з метою формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського

Педагогічний експеримент проводився на базі Комунального закладу: Ображіївський навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа І-ІІІ ст. ім. І. М. Кожедуба – дошкільний навчальний заклад. В експерименті взяли участь 40 дітей старшого дошкільного віку – групи «Бджілки» та «Жирази».

Під час дослідження були задіяні вихователі старших груп та батьки вихованців.

На початку констатувального етапу дослідження ми проаналізували Базовий компонент дошкільної освіти та чинні програми з метою з'ясування змісту і завдань із формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, зокрема освітньому напрямі «Дитина в соціумі» ключовою компетентністю, що має бути сформована в дитини дошкільного віку, є соціально-громадянська [1].

У документі подано визначення поняття «соціально-громадянська компетентність» (здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя); окреслено результат сформованості соціально-громадянської компетентності; шляхи підтримки батьками процесу формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку [1].

Відповідно до БКДО соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку формується в різних видах діяльності: ігровій, комунікативній, здоров'язбережувальній, художньо-естетичній, пізнавальній.

На досягнення цієї мети орієнтовані всі чинні комплексні освітні програми.

У програмі «Дитина» зміст роботи з ознайомлення дітей із суспільним довкіллям представлено в розділі «Діти в соціумі», який структуровано за напрямками: «Предметний світ» та «Соціальний світ». Результатом взаємодії дитини з предметним та соціальним світом має стати набуття життєвого досвіду, сформоване відповідальне ставлення до життя, що є основою активної громадянської позиції [16].

У програмі «Я у Світі» визначено, що в дітей шести років виникає нова форма спілкування дитини з дорослим — позаситуативно-особистісна, яка орієнтує

дитину на світ людей, живить інтерес до змісту й форм людських взаємин, залежностей, норм і правил суспільного життя. Дитина потребує не лише доброзичливої уваги з боку дорослого, а й співробітництва з ним, взаєморозуміння, співпереживання, визнання її чеснот та досягнень. Вона дедалі частіше порівнює себе з однолітками, прагне наслідувати їх, намагається об'єднатися з ними для спільної діяльності. Старший дошкільник прагне бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце. Дитина вчиться сприймати себе з позиції іншого, аналізувати власні вчинки та поведінку ровесників, у неї розвивається здатність співдіяти, співпереживати за спільну справу. Дитина намагається узгоджувати свої бажання з інтересами інших, співвідносити власні домагання з колективними. Ці вікові особливості обумовлюють можливості дитини шостого-сьомого років життя цінувати членів своєї родини, зважати на людей за межами свого житла, виявляти інтерес до дитячого товариства та інших об'єднань людей [51].

У програмі «Впевнений старт» визначені освітні завдання з соціалізації дошкільників, реалізація яких спрямована на комплексний особистісний розвиток, що включає єдність емоційного, інтелектуального та вольового розвитку дитини.. Відповідно до цієї програми старші дошкільники мають уявлення про: сім'ю та сімейні традиції; значення родинних зв'язків, способи їх підтримки; спільне та відмінне в людях (вік, стать, зовнішність, статура, вага, зріст, колір волосся тощо); народи світу та їх культуру; права споживача (формування основи споживчої культури). Виявляють інтерес до: інших народів Європи та світу; спілкування з іноземцями. Мають мотивацію: до підтримки добрих взаємин з друзями, родичами, знайомими; до підтримки взаєморозуміння різних людей (різних за віком, статтю, вагою, кольором шкіри, національністю, віросповіданням тощо). Навчаються: виявляти повагу та доброзичливе ставлення до навколишніх; знайомитись та товаришувати [45].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» зазначено, що дитина старшого дошкільного віку потребує співпраці з дорослим, взаєморозуміння, визнання дорослим його чеснот і досягнень. У дитини виникає усвідомлення свого соціального «я». Вона усвідомлює ставлення до себе різних людей, домагається визнання, схильна до прояву самоповаги. Старший дошкільник має уявлення про авторитет, прагне бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце, володіє комунікативними вміннями, гнучкіше використовує їх у спільній діяльності, поводить себе самостійніше, диференціює свої чесноти і вади, вміє налагоджувати контакти з однолітками, товаришує з певним колом дітей. Дитина намагається порозумітися у конфліктних ситуаціях, зіставляє позицію однолітка з власною та прагне їх узгодити. Вміє довести правоту, відстояти власну гідність [4].

Парціальні програми «Україна - моя Батьківщина», «Моя країна – Україна», «Лідер живе в кожному» та інші спрямовані також на реалізацію завдань освітнього напрямку «Дитина в соціумі».

У програмі «Україна – моя Батьківщина» основну увагу акцентовано на виховання національно-патріотичної особистості дитини в дошкільному віці; забезпечення освітнього процесу відповідними інформацією, змістом, методичними складниками, практичними порадами. Завданнями програми є: ознайомлення з історією рідного краю, життям і побутом народу України; виховання любові до рідного краю (до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста); формування духовно-моральних взаємин між людьми; виховання пошани та любові до культурного спадку свого народу та сучасного мистецтва; формування толерантного ставлення до представників інших народів, культур та традицій, однолітків, батьків, сусідів, інших людей; культивування кращих рис української ментальності- працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; формування мовленнєвої культури [21].

Зміст програми «Моя країна – Україна» ґрунтується на основних напрямках національно-патріотичного виховання: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство і народознавство; ознайомлення з явищами суспільного життя рідної країни; формування знань про історію держави, державні та національні символи; ознайомлення з культурною спадщиною свого народу. У програмі представлено добірку фольклорних і літературних творів національно-патріотичного спрямування, які є невід'ємним складником формування почуття патріотизму через культурний розвиток дитини.

Метою парціальної програми «Лідер живе в кожному» є створення умов у закладі дошкільної освіти для забезпечення розвитку особистісного потенціалу, емоційної та інтелектуальної сфери дитини, формування її лідерських якостей та досвіду лідерства в дитячому середовищі [8].

Таким чином, аналіз програм свідчить, що в кожній з них укладачі приділяють значну увагу формуванню соціально-громадянської компетентності дошкільників.

Вирішення завдань з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти, де ми проводили експеримент, базується на комплексному підході, який враховує різні аспекти розвитку дитини. Зокрема вихователі планують взаємодію всіх учасників освітнього процесу через проведення спільних активностей (групові ігри, рольові ігри, колективні та родинні проєкти, родинні заходи); моделювання громадянської взаємодії за допомогою рольових ігор та організації заходів (відтворення ситуацій громадського життя для розвитку вмінь вирішувати конфлікти та взаємодіяти в групі, проведення свят, вистав, де діти можуть демонструвати свої соціально-громадянські навички). Приділяють увагу в ЗДО і розвитку в дітей емпатії та виховання толерантності за допомогою літературних сесій, тобто використання казок і розповідей для розуміння почуттів і переживань інших.

Отже, аналіз планів вихователів свідчить, що, хоча вони і планують роботу з формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників загалом та засобом художніх творів зокрема, але вони майже не використовують у цій роботі художні твори В. Сухомлинського, і така робота не є систематичною.

Також нами було проведено анкетування вихователів ЗДО щодо з'ясування як вони розуміють поняття «компетентність», «соціально-громадянська компетентність» і які форми, засоби, методи, прийоми використовують з метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку (Додаток Б).

Отже, за допомогою першого та другого запитання ми з'ясовували, як вихователі розуміють поняття «компетентність» та «соціально-громадянська компетентність». Аналіз відповідей респондентів свідчить, що 80% вихователів правильно розуміють ці поняття. Зокрема, під соціально-громадянською компетентністю вони розуміють здатність до вияву особистісних якостей та соціальних почуттів, а також готовність до участі в соціальних подіях у дитячих закладах та громаді, спрямованих на поліпшення суспільного життя.

Однак 20 % педагогів надали менш точне тлумачення цього поняття, зазначивши, що соціально-громадянська компетентність визначається як прояв любові до Батьківщини. Це може свідчити про певні розбіжності в розумінні термінів серед вихователів, і можливо, що додаткові пояснення або уточнення понять можуть бути корисними для розуміння змісту соціально-громадянської компетентності в дітей.

На питання «Використання яких форм роботи, на вашу думку, найбільш ефективно сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності дошкільників?» усі вихователі назвали заняття; 40% вихователів вказали також рольові ігри; 20 % – повсякденне життя.

Отримані відповіді на четверте запитання вказують на те, що з метою формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільнят

використовуються різні засоби. Так, 70 % респондентів назвали твори художньої літератури. Педагоги активно використовують літературні ресурси для формування соціально-громадської компетентності дітей. Включно з читанням книг з моральним змістом та обговорення їх з малюками. Сюжетні картинки - 90% респондентів, вони використовують їх для розвитку уяви, креативності та соціальних навичок. Дидактичні ігри – 80% вихователів, адже на, їх думку, ігри дозволяють дітям взаємодіяти, вирішувати проблеми та навчають співпраці.

У відповідях та п'яте та шосте запитання вихователі вказали, що використовують різноманітні методи і прийоми для формування соціально-громадської компетентності в дітей старшого дошкільного віку:

- бесіди з дітьми (65% респондентів). Вихователі проводять бесіди про життя, мораль, взаємовідносини та інші аспекти соціально-громадського життя суспільства загалом і дітей зокрема. Це дозволяє дітям висловлювати свої думки, вчить спілкуватися та розвиває навички слухання.

- складання сюжетів за прочитаними творами, казками (10%). Цей метод використовують з метою розвитку творчості та уяви, а також допомагає в засвоєнні соціальних уроків у процесі самостійної роботи дітей;

- моделювання ситуацій, обговорення соціальних проблем, рольові ігри (90%). Ці методи дозволяють дітям експериментувати з різними ситуаціями, виконувати ролі та вирішувати соціальні конфлікти. Це сприяє розвитку навичок співпраці та вирішення проблем. Зазначені методи використовуються разом для створення комплексної програми формування соціально-громадської компетентності, роблячи процес більш цікавим та ефективним для дітей.

На запитання «Які художні твори ви використовуєте для формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників?» більшість вихователів відповіли що ті, які рекомендовані програмовим матеріалом (90%), решта вихователів (10%) вказали на українські народні казки, твори для дітей В. Сухомлинського та В. Нестайки.

Отже, анкетування вихователів показало, що існує проблема з розумінням вихователями основних понять, та частковим використанням художньої літератури загалом та художніх творів В. Сухомлинського з метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

На цьому етапі експерименту ми визначили критерії, показники та схарактеризували рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, підібрали методики для проведення діагностування.

Емоційно-мотиваційного критерій з показниками: інтерес до загальних громадсько-соціальних цінностей та звичаїв суспільства; емоційні реакції на участь у різноманітних соціально значущих та громадських сферах діяльності; ціннісне ставлення до себе, суспільства та громадян своєї держави.

Когнітивний критерій з показниками: уявлення про свою роль у суспільстві та державі; знання характерних ознак приналежності до окремої суспільної групи, держави, їх традицій та звичаїв; усвідомлення необхідності дотримуватися соціальних норм моралі в процесі взаємодії з оточуючими й виявляти повагу до прав і свобод людини.

Поведінковий критерій з показниками: вміння встановлювати безконфліктні взаємини з іншими дітьми та дорослими; вміння використовувати набуті знання про суспільство та громадськість у різноманітних життєвих ситуаціях; дотримання правил та норм поведінки, встановлених у суспільстві.

Відповідно до критеріїв та показників ми виокремили та охарактеризували рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Високий рівень сформованості соціально-громадянської компетентності демонструють діти, які виявляють цікавість та розуміння важливості громадських та суспільних цінностей, що свідчить про їхню усвідомленість та взаємозалежність відносин у суспільстві. Позитивні емоції під час участі у громадських заходах

свідчать про отримання задоволення від спільної діяльності. Діти виявляють співчуття та оптимістичне ставлення до труднощів, а також здатні визначати шляхи їх подолання. Це свідчить про їхню емпатію та позитивний настановлений погляд на вирішення проблем. Діти проявляють повагу та визнають права інших членів соціальної групи, громадськості, що свідчить про сформованість ціннісного сприйняття суспільно-громадських відносин.

Мають уявлення про соціум, місце кожної людини в суспільстві та про себе як члена суспільства. Знають ознаки належності до свого соціального оточення. Знають традиції й звичаї українського народу.

Уміють встановлювати гармонійні відносини з членами соціуму. Використовують отримані знання про взаємини в повсякденних ситуаціях. Дотримуються соціальних норм та правил, що складають основу громадянської поведінки, і дотримуються домовленостей у щоденній активності. Ідентифікують себе як члена суспільства та діють відповідно до своєї соціальної ролі.

Доброзичливо спілкуються з іншими членами суспільства, успішно будують діалог у повсякденних ситуаціях.

Середній рівень сформованості соціально-громадянської компетентності характерний для дошкільнят, які не завжди проявляють інтерес до цінностей суспільства; майже завжди емоційно реагують на власну участь та участь інших у різних видах діяльності: досить часто виражають співпереживання та співчуття, але не завжди оптимістично ставляться до труднощів, але з допомогою дорослих визначають шляхи їх подолання. Інколи виявляють повагу та визнають права оточуючих людей, тим самим демонструючи часткову сформованість ціннісного ставлення до себе та інших членів суспільства. Не завжди виявляють здатність трансформувати здобуті знання про соціальні норми в стосунки із членами суспільства.

Достатньо поінформовані щодо ролі кожної особистості в соціумі та своєї участі в ній. Мають загальні уявлення про своє місце в соціальному середовищі.

Здебільшого орієнтуються в ознаках своєї приналежності до соціального оточення, проте не знають у повній мірі про традиції та звичаї українського народу.

Часто встановлюють гармонійні взаємини з членами суспільства. Зазвичай використовують отримані знання в різноманітних ситуаціях, базуючись на їх аналізі. Дотримуються не завжди норм та правил поведінки, домовленостей у повсякденній активності. Ідентифікують себе як члена суспільства та діють відповідно до своєї соціальної ролі. Майже завжди доброзичливо спілкуються з іншими людьми. Вміють домовлятися в конфліктних ситуаціях.

Низький рівень сформованості соціально-громадянської компетентності характерний для дітей, для яких відношення до соціуму не є позитивно закріпленим і залежить від різних факторів (наприклад, незнання основних понять про громадянські аспекти; проблеми в комунікації з оточуючими людьми). Вони виявляють вибірковий інтерес до загальнолюдських та громадянських цінностей. Емоційна реакція на участь у різних видах діяльності часто буває нестійкою.

Мають часткові знання про роль кожної особистості в суспільстві, про себе як учасника спільноти. Частково орієнтуються в ознаках своєї приналежності до соціального середовища, обізнані частково лише з деякими традиціями та звичаями українського народу.

Зіткнення з труднощами у встановленні гармонійних стосунків з оточуючими людьми становить виклик для них. При вирішенні повсякденних завдань часто не можуть самостійно застосовувати набуті знання. Відбирають, як правило, обмежений спектр соціальних норм та правил поведінки, а також домовленостей у щоденній активності. Ідентифікують себе та діють відповідно до соціальної ролі залежно від втручання дорослого.

Інколи доброзичливо спілкуються з іншими людьми. Зрідка знаходять спільну мову та досягають узгодженості з членами суспільства під час конфліктних ситуацій.

Емоційно-мотиваційного критерій

З метою з'ясування на скільки здатна дитини адекватно оцінити власне соціальне становище (позицію, статус) та визначити соціальний статус своїх однолітків, товаришів ми використали методику «Будинок мрій»» (додаток В). На початку ми провели вступну бесіду про житло дитини, чи подобається їй її житло, на яких поверхах краще жити на її думку у багатоповерхових будинках. Потім запропонували розглянути зображення будинку, та послухати розповідь про чарівний будинок. У розповіді вказувалося, що розташування людини в будинку залежить від її оцінки оточуючими та власної самооцінки. Якщо можна було сказати «Гарна людина», то її розміщували на верхньому поверсі до сонечка, в іншому випадку – на нижньому поверсі. Після чого запитували дитину: як вона вважає, де її квартира та де б поселилися її друзі.

Більшість дитячих малюнків і історій представляли собою будинки з декількома поверхами, на яких діти визначали своє положення на середніх або високих поверхах, обґрунтовуючи це своїми власними вчинками в їхньому житті. Більшість малюнків були деталізованими та виконаними яскравими і теплими кольорами. Наприклад, Марійка С. зобразила свій «будинок мрії» як двоповерховий літак і в розмові стверджувала, що вона і її друзі та подруги є чесними, тому живуть високо-високо, оскільки вони слухняні та допомагають іншим. Загалом більшість дітей з експериментальної групи адекватно оцінювали свій статус та статус своїх ровесників, приводили приклади власних дій та висловлювали свої судження. Проте приблизно 23% досліджуваних дітей не могли обґрунтувати свій малюнок або надавали завищену чи занижену оцінку своєї або оточуючих їх ситуації.

З метою з'ясування вміння дітей оцінювати поведінку інших з позиції дотримання соціальних і правових норм ми пропонували дітям розглянути сюжетні малюнки до українських народних казок з різними ситуаціями, які відбулися з казковими персонажами.

Ситуація 1. Коза-дереза виглядає з віконечка зайчикової хатки, а Зайчик йде геть зі сльозами на очах (право на житло).

Ситуація 2. Лисичка несе півника у ліс, а котик біжить за ними і хоче їх наздогнати (право на життя).

Ситуація 3. Сидить Вовк на річці, опутивши в ополонку хвіст, а Лисичка їсть рибу, і вчить Вовка примовляти (право на харчування).

Ситуація 4. Івасик Телесик у човнику ловить рибку, а Зміючка кличе його до берега (право на сім'ю).

Діти уважно розглядали картинки. Потім ми запитували: Розкажи, що трапилося з героями казки? Чи правильно роблять герої цієї казки? Чи можна так робити? Чому ти так думаєш?

Під час оцінювання відповідей дітей звертали увагу на розуміння ними ситуації, виявлення поваги до прав і свобод інших. Так, 20 % дітей при розкритті змісту сюжету, прокоментували ситуації, зазначивши, що діяти так не можна і пояснили чому: «Лисиця забрала хатку в зайчика і він тепер плаче, бо йому ніде жити» (Марійка К.); «Лисичка обхитрила півника і забрала його у Котика. Так робити не можна, бо вона їх розлучила» (Софія К.); «Лисичка обдурила Вовка, а так робити не можна. Хвіст примерз і вовк залишився без хвоста» (Сашко М.); «Зміючка забрала Івасика-Телесика від дідуся й бабусі. Не можна забирати дітей від батьків» (Ярослав З.).

Кількісні результати виконання дітьми завдань за емоційно-мотиваційним критерієм подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку за емоційно-мотиваційним критерієм (%)

Група	Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності (%)		
	Високий	Середній	Низький
<i>Експериментальна</i>	15	40	45
<i>Контрольна</i>	10	45	45

Як засвідчують результати виконання завдань, високий рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за емоційно-мотиваційним критерієм продемонстрували 15% дітей експериментальної та 10% дітей контрольної груп.

Діти, віднесені до цього рівня, демонстрували впевненість та розуміння поставлених завдань, давали повні чіткі відповіді, наводили приклади з казок.

40% дітей експериментальної та 45% контрольної груп продемонстрували середній рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за емоційно-мотиваційним критерієм. Діти, віднесені до цього рівня, відповідали правильно, розмежовували гарні й погані вчинки, називали їх причини, але іноді їм потрібна була допомога вихователя.

45 % дітей експериментальної та 45% – контрольної груп показали низький рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за емоційно-мотиваційним критерієм відповідали невпевнено, потребували навідних запитань та підказок вихователя. Вони не могли без допомоги вихователя назвати гарні й погані вчинки; не змогли самі назвати причини своїх дій Так, Максим М. не зміг самостійно назвати чи робить він погані вчинки; Богдана Г. не змогла без навідних запитань вихователя дати відповіді на запитання, Женья К. не зміг пояснити, яка реакція дорослих має бути на гарні та погані вчинки.

Когнітивний критерій

З метою виявлення уявлення дітей про світ, її власне бачення світу та свого місця в ньому ми використали методику «Намалюй світ, в якому ти живеш» (додаток). У процесі виконання завдання дитині пропонували створити картину світу, використовуючи аркуш паперу та кольорові олівці. Одночасно з цим проводили інтерв'ю, під час якого дитині ставили запитання, спрямовані на розкриття її уявлення про світ та самої себе:

- Світ – це що? За допомогою цього питання виявляли розуміння дитиною поняття «світ» та її загального розуміння навколишнього середовища.

- Світ – це хто? Питання було спрямоване на визначення того, як дитина сприймає різні частини світу, чи розглядає вона його як місце, де живуть різні істоти.

- Ти в цьому світі є? Де ти? Хто ти такий? Ці питання були спрямовані на вивчення самосвідомості дитини, її уявлення про власне місце у світі та самовизначення.

- Як ти бажаєш себе намалювати? Це питання було спрямоване на з'ясування, як дитина уявляє себе в образі та формі малюнка.

Малюнки аналізувались за різними параметрами, такими як композиційні особливості, предметно-тематичний склад, вибір форми та кольорів малюку для передачі зображення. Окрім того, методика враховує розвиток комунікативних умінь дитини, що є важливим аспектом соціальної компетентності в старшому дошкільному віці.

Діти з низьким рівнем сформованості соціально-громадянської компетентності продемонстрували малюнки із з обмеженою деталізацією. На їх малюнках відсутні багато деталей чи вони представлені дуже просто. Для цих малюнків характерне обмеження лише базовими елементами навколишнього світу без глибокого виявлення творчості. Також гама кольорів у таких малюнках

обмежена або порівняно з малюнками інших дітей не така яскрава. Діти не виявляли бажання спілкуватися, давати короткі пояснення елементів на малюнку.

У роботах дітей, віднесених до середнього рівня сформованості соціально-громадянської компетентності, малюнки середні за деталізацією, і вибір звичайний, не завжди насичений чи виразний. Дітей обирали елементи та komponували їх у малюнку, але це у більшості випадків був стандартний вибір, що не завжди виражав оригінальний підхід чи глибокі роздуми. Під час виконання завдання діти більш охоче йшли на контакт і розповідали про свої малюнки. Розповіді про свої малюнки діти були більш-менш виразними, деталізованими. У малюнках та розповідях вже більш яскраво прослідковується розуміння світу та власне місце в ньому, але не завжди висловлюючи глибокі або докладні уявлення.

У роботах дітей, віднесених до високого рівня сформованості соціально-громадянської компетентності, наявні елементи емпатії та розуміння потреб інших людей чи персонажів, що свідчить про розвинені соціальні навички. На деяких малюнках прослідковувалось урахування різноманіття та виявлення поваги до різних ідей, культур. Ці діти проявили більший рівень креативності у виборі елементів та форми малюнка, а також виражали свою індивідуальність через творчий процес. Вони чітко та виразно могли розповісти про свій малюнок, висловлюючи свої думки та емоції.

З метою з'ясування знань дітей про звичаї, традиції сім'ї та українського народу, державні та національні символи України ми запропонували дітям відповіді на запитання:

- Які звичаї чи традиції є у вашій сім'ї?
- Які твої улюблені твої традиції? Чому?
- Які звичаї і традиції українського народу ти знаєш? Звідки про них дізнався?
- Які ти знаєш державні символи?
- Які ти знаєш символи українського народу? Що ти про них знаєш? Розкажи.

Проаналізуємо відповіді дітей під час бесіди.

21 і 15 % дітей, віднесених до високого рівня знають звичаї та традиції українського народу, описують їх, виокремлюють родинні традиційні свята, події, називають державні та народні символи України. 49 та 45 % дітей, віднесених до середнього рівня розуміють поняття «сімейні традиції», називають державні (Герб, Прапор, Гімн) та народні (калина, верба) символи Батьківщини; знають про традиції українського народу, деякі з них описують (Великдень, Різдво, Меланка). 30 та 40 % дітей, віднесених до низького рівня про традиції українського народу розповідали за сюжетними малюнками, називали державні символи та з підказкою – народні символи України, про родинні свята вихованці з низьким рівнем сформованості соціально-громадянської компетентності розповідали за допомогою вихователя, не змогли визначити чи традиційні вони.

Кількісні результати виконання дітьми завдань за когнітивним критерієм подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм (%)

Група	Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності (%)		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	20	45	35
КГ	15	40	45

Як засвідчують результати виконання завдань, високий рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за когнітивним критерієм продемонстрували 20% дітей експериментальної та 15% дітей контрольної груп.

Діти, віднесені до цього рівня, демонстрували розуміння теми за якою йшло опитування, давали правильні вичерпні відповіді на запитання, проявляли інтерес до бесіди.

45% дітей експериментальної та 40% контрольної груп продемонстрували середній рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за когнітивним критерієм. Діти, віднесені до цього рівня, відповідали на поставлені запитання, цікавилися відповідями інших дітей, хоча іноді потребували допомоги вихователя.

35% дітей експериментальної та 45% – контрольної груп показали низький рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за когнітивним критерієм. Вони не могли без допомоги вихователя створити малюнки про свій світ та прокоментувати їх, розповісти про традиції українського народу, не визначали родинні свята як традиційні, потребували постійної підтримки з боку вихователя.

Поведінковий критерій

З метою з'ясування вмінь дошкільників адекватно спілкуватись із членами соціуму, домовлятись, вирішувати конфліктні ситуації ми використали гру-бесіду «Що сказав ввічливий зайчик?» (додаток В). Ми представляли дитині персонажа – ввічливого зайчика і пояснювали, що цей зайчик є найввічливішим у світі. Потім дитині пропонували взяти зайчика і разом з ним розглянути ілюстрації, передбачаючи, що ввічливий зайчик сказав би в певній ситуації. Майже половина дітей експериментальної групи продемонструвала середній рівень вмінь адекватно взаємодіяти з членами соціуму в різних ситуаціях, виражаючи бажання взаємодіяти з дорослими та брати участь у спільних заходах. З іншого боку, багато дітей (приблизно 40%) не знали як реагувати у процесі комунікації при вигаданій ситуації, висловили небажання підтримувати зв'язок з членами соціуму та виявили байдужість до спільних дій.

З метою з'ясування особливостей соціальних передбачень дітей, їх уміння встановлювати стосунки з однолітками ми використали вправу «Свої, рідні, чужі», для цього підготували кружечки червоного, рожевого та зеленого кольорів. Пропонували дітям покласти червоні кружечки біля тих дітей, яких вони дуже люблять, рожеві біля тих, хто їм подобається; зелені – біля тих, з ким би вони не

хотіли дружити. Запитували у дітей: Як ти думаєш, чи є діти, які тобі поклали зелений кружечок? А чому? А які кружечки тобі дали вихователі та батьки? Чому ти так вважаєш?». Ми обговорювали з кожною дитиною відповідність певного кольору тій чи іншій оцінці.

Аналіз виконання дітьми вправ свідчить, що 25 та 20 % дітей, віднесених до високого рівня, говорили про те, що вони, звісно, можуть отримати зелений кружечок, оскільки не можуть подобатися усім, а от батьки та вихователі покладуть їм червоні кружечки. Софія З. розподілила кружечки між однолітками й кожен свій вибір обґрунтувала. 50% та 45% відсотків дітей, віднесених до середнього рівня, мали незначні труднощі при виконанні завдання, вагалися при врученні зелених кружечків. Світлана К. нікому не запропонувала зелений кружечок і пояснила це тим, що боялася образити інших дітей. 25% і 35 % дітей, віднесених до низького рівня, завдання виконували з допомогою навідних запитань вихователя, не завжди могли пояснити свій вибір. А от у визначенні кольору кружечків від батьків та вихователя діти були одностайними та назвали червоний колір.

Кількісні результати виконання дітьми завдань за поведінковим критерієм подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку за поведінковим критерієм (%)

Група	Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності (%)		
	Високий	Середній	Низький
<i>Експериментальна</i>	25	45	30
<i>Контрольна</i>	20	45	35

Як засвідчують результати виконання завдань, високий рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за поведінковим критерієм продемонстрували 25 % дітей експериментальної та 20 % дітей контрольної груп.

Діти, віднесені до цього рівня, демонстрували впевненість, відповідали без допомоги дорослих; дотримувались правил етикетного характеру; говорили про те, що вони, звісно, можуть отримати зелений кружечок, оскільки не можуть подобатися усім, а от батьки та вихователі покладуть їм червоні кружечки; 45 % дітей експериментальної та 45 % контрольної груп продемонстрували середній рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за поведінковим критерієм. Діти, віднесені до цього рівня, моделювали ситуації, дотримуючись основних правил спілкування, не забували про звертання. Сашко Н. запропонував порахувати дітей у молодшій групі, бо ніяковіє перед незнайомими дорослими; мали незначні труднощі при виконанні завдання, вагалися при врученні зелених кружечків. Світлана К. нікому не запропонувала зелений кружечок і пояснила це тим, що боялася образити інших дітей.

30 % дітей експериментальної та 35 % – контрольної груп показали низький рівень сформованості соціально-громадянської компетентності за поведінковим критерієм. Дошкільники під час виконання завдань стикалися з труднощами спілкування; завдання виконували з допомогою навідних запитань вихователя, не завжди могли пояснити свій вибір того чи іншого кольору кружечка, а от у визначенні кольору кружечків від батьків та вихователя діти були одностайними та назвали червоний колір; працювали з картками повільно, потребували допомоги вихователя.

Отже, результати констатувального етапу експерименту свідчать про доцільність використання творів художньої літератури загалом в художніх творів В. Сухомлинського зокрема з метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського

У першому розділі нашого дослідження було з'ясовано, що художні твори В. Сухомлинського є важливим засобом формування соціально-громадянської компетентності, а старший дошкільний вік є сензитивним періодом у розвитку дитини для закладення основ досліджуваної компетентності. Також нами було досліджено та виявлено рівні сформованості соціально-громадянської компетентності у дітей-дошкільників у групах «Бджілки» та «Жирафи». В результаті констатувального етапу дослідження нами було виявлено, що більшість дітей досліджуваних груп мають середній рівень сформованості соціально-громадянської компетентності. А також були виокремлені групи дітей, що володіють початковим та високим рівнем.

З метою підвищення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку нами було розроблено систему роботи, в процесі якої ми реалізовували такі педагогічні умови:

- добір творів В. Сухомлинського, спрямованих на формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників;
- інтеграція змісту творів художньої літератури в різні види дитячої діяльності (навчальна, ігрова, художньо-мовленнєва, театралізована);
- тісна співпраця з батьками вихованців у системі офлайн і онлайн.

Добираючи художні твори В. Сухомлинського з метою формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників ми керуватися вимогами до них:

- художній твір повинен сприяти соціально-громадянському, моральному, патріотичному, естетичному вихованню, прищеплювати позитивні якості поведінки;

- зміст художнього твору повинен відповідати віку дітей дошкільного віку;
- наявність у творі захоплюючого сюжету, виразної художньої форми, живої, багатой мови, яскравих образів героїв.

Ми проаналізували художні твори В. Сухомлинського, виділили їх цінність щодо формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників.

Перелік творів В. Сухомлинського для формування соціально-громадянської компетентності.

Дружнє ставлення до однолітків

Твори:

1. *«Лисенятко»* (Мораль твору: поважати інших і завжди говорити правду).
 - Куди ходило Лисенятко щоранку?
 - Що воно придумало, щоб не йти до дитячого садка?
 - Що зробила мама, зрозумівши, що Лисенятко її обманює?
 - Чому Лисенятко швидко зібралося до дитячого садка?
 - Як ви зрозуміли із казки Лисенятко «обмануло» маму?
 - А що означає слово обманювати? (Казати неправду, брехати).
 - А як ви думаєте, чи правильно робило лисенятко, коли говорило малі неправду? Чому?
 - А що б ви порадили Лисенятку?
2. *«У кого радість, а в кого горе»* (Мораль твору: думай не лише про себе, не забувай про товаришів).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Куди збирались їхати школярі?
- Чому плакала Галя?
- Яке рішення прийняли товариші Галі?
- Чи правильно вчинили Галіні товариші?
- А як би ти вчинив?

- Чому вчить нас цей твір?
- 2. «Позбирай сльози». (Мораль твору: не можна ображати інших людей).
- Чому хлопчик зрадив дівчинку?
- Чи зможе Ольга пробачити Анатолія?
- Чому хлопчика мучили докори сумління?
- Що потрібно зробити Анатолію, щоб Ольга пробачила йому, забула образливе слово?
- Які його дії, вчинки зможуть висушити її сльози дівчинки?
- Яке з поданих прислів'їв відображає головну думку твору? Чому? Хочеш собі добра, не роби нікому зла. Слово не горобець, вилетить – не спіймаєш.

Дотримання мовленнєвого етикету

Твори:

1. «Скажи людині «Здрастуйте»», «Скажи людині «Доброго дня»
(Мораль твору: проявляй увагу до оточуючих, дотримуйся правил мовленнєвого етикету).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що змінилося навколо хлопчика, коли він сказав бабусі «Здрастуйте»?
- Коли говорять це слово?
- Які ввічливі слова ти ще знаєш?
- Коли їх потрібно вживати?
- Як ви вчините, якщо хтось грубо розмовлятиме з вами або з вашими друзями?
- А ти завжди дотримуєшся мовленнєвого етикету?
- Чому вчить нас цей твір?

2. «Білка і добра Людина» (Мораль твору: завжди допомагай тим, хто опинився в скрутній ситуації).

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Що робила Добра Людина у лісі?

- Кого побачила Добра Людина під високою сосною?
- Чому Білка стрибнула з дерева на плече Доброї Людини?
- Що зробила Добра Людина, коли куниця втекла?
- А ти завжди допомагаєш тим, хто потребує допомоги?
- Чому вчить нас цей твір?

3. «*Хто кого веде до дому?*» (Мораль твору: виявляй турботу про батьків змалку.

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Як поводитися Василько і Толик, коли мами забирали їх із дитячого садочку?
- Як діти йшли по вузькій стежинці? А їх матері?
- Як ти вважаєш хто кого відводив до дому?
- Що трапилося через дванадцять років?
- Як повели себе юнаки?
- Оціни вчинки хлопчиків. Як би ти вчинив на місці Василька?

Виховання працелюбства

Твори:

1. «*Ледача подушка*» (Мораль твору: щоб не лінитися – треба трудитися)

Запитання для бесіди за змістом твору:

- Як ти вважаєш, чому Яринка не могла рано прокинутися?
- Що порадив дідусь Яринці?
- Як порада дідуся допомогла дівчинці?
- Що, на твою думку, позбавляє людину від лінощів?
- А що ти робиш, коли тебе охоплюють лінощі?
- Чому вчить нас цей твір?

У процесі реалізації системи роботи з використання художніх творів В. Сухомлинського для формування соціально-громадянської компетентності, ми планували виконати такі завдання:

- навчити дітей бачити моральні якості героїв, об'єктивно їх оцінювати;
- сформувати у дошкільників навички аналізу й об'єктивної оцінки поведінки та вчинків персонажів;
- виховувати антиципацію (здатність передбачати наслідки своїх дій);
- виховувати відповідальність за свої вчинки, поведінку, за близьких тощо;
- сформувати навички дотримання мовленнєвого етикету під час спілкування з дорослими та однолітками;
- виховувати небайдужість до навколишнього світу (людей і природи), виявляти любов до об'єктів довкілля;

З метою реалізації завдань формувального етапу експерименту й виокремлених педагогічних умов було розроблено перспективний план освітньої роботи з формування соціально-громадянської компетентності засобом творів В. Сухомлинського та конспекти відповідних занять. Фрагмент цього плану представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Перспективний план освітньої роботи з формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського

№	Назва творів В.Сухомлинського	Форма роботи	Мета заняття	Дата проведення 2023 р.
	«Хто кого веде додому?»	інтегроване заняття з розвитку мовлення, читання	закріпити навички турботливого ставлення до близьких; розвивати увагу, спостережливість; виховувати у дітей бажання надавати допомогу тим, хто її потребує.	6.02
	«Позбирай сльози»	Заняття	розкрити дітям необхідність шанобливого ставлення до себе, та однолітків; навчити бачити у власній поведінці та діях однолітків поважне ставлення;	8.02

			ознайомити дітей з правилами поведінки між однолітками; вчити дітей цінувати дружні стосунки, спонукати до розмірковування над тим, як прихильне ставлення до себе та однолітків впливає на стосунки з оточенням.	
	«У кого радість, а в кого горе», «Покинуте кошеня».	заняття з мовленнєвого спілкування, читання <i>Читання з батьками</i>	формувати в дітей доброзичливе ставлення до оточуючих людей, надавати допомогу тим, хто її потребує; підтримувати дружні відносини з дітьми.	14.02
	«Скажи людині «Здрастуйте, Скажи людині «Доброго дня».	комплексне заняття з пізнавального розвитку та читання	розширити знання дітей про мовний етикет під час спілкування, продовжити вчити вітатися, прощатися, просити, відмовляти, пропонувати, заперечувати.	16.02
	«Чому дідусь такий добрий сьогодні» «Навіщо говорять «спасибі».	заняття	вчити дітей усвідомлювати, що до людей слід ставитися привітно, доброзичливо; вчити культури спілкування (вітатися, прощатися, просити, відмовляти);	20.02
	«З чого починається гарний день»	мовленнєва гра, психологічний етюд, творче проєктування ситуації	вчити дітей культурі спілкування (вітатися, прощатися, просити, відмовляти, пропонувати, заперечувати).	22.02
	«Гроза у лісі»	мовна гра	спонукати дітей висловлювати припущення щодо запитання: «Чому кожен має піклуватися про тих, кого любить?».	24.02

«Пихата жаба»	дидактична гра з елементами театралізованої діяльності	Учити дітей бути слухняними, домовлятися один з одним, знаходити компроміс, стимулювати бажання чинити наперекір та вередування.	27.02
«Лев і миша»	дидактична гра	Учити дітей допомагати одне одному та бути вдячними.	28.02
«Лисенятко»	інтегроване заняття з соціуму та розвитку мовлення	Продовжувати вчити дітей доброзичливо ставитись до своїх однолітків і дорослих;	
художні твори В.Сухомлинського, раніше опрацьовані	дидактична гра «Знайди хатинку для кожного»	продовжувати вчити дітей оцінювати поведінку героїв художніх творів В. Сухомлинського, закріпити знання дітей про художні твори письменника.	3.03
«Сьома дочка»	гра-інсценізація	закріпити знання дітей про необхідність шанобливого до батьків; турботливе ставлення до рідних, виховання почуття взаємодопомоги.	6.03
«Як білочка дятла врятувала»	інсценування казки	розвивати дружні взаємовідносини в дитячому колективі.	9.03

З творами В. Сухомлинського дітей знайомили на заняттях з соціуму, розвитку мовлення, читання та інтегрованих заняттях з соціуму, читання, пізнавального розвитку, математики. Окрім того рекомендували низку творів для читання вдома з батьками.

Заняття з отримання нових знань ми, звичайно, проводили у першу половину дня, а закріплення отриманих знань та формування соціально-громадянської компетентності відбувалося в другу половину дня й удома.

На інтегрованих заняттях нами використовувалися такі основні форми роботи з творами В. Сухомлинського: читання й слухання творів, бесіди за змістом прочитаного твору, перегляд мультфільмів, дидактичні ігри, виготовлення і добір ілюстрацій до творів, виготовлення наголівників та інших атрибутів для інсценізації творів тощо.

Під час занять з використанням творів В. Сухомлинського ми спочатку впливали на емоції й почуття, закріплювали знання про правила поведінки в соціумі, а потім у другій половині дня закріплювали набуті знання і формували відповідні навички.

Метою заняття «Чужої біди не буває» визначили формування в дітей доброзичливого ставлення до оточуючих людей, надання допомоги тим, хто її потребує; підтримка дружніх відносин з дітьми. Дошкільники прослухали твори В. Сухомлинського «У кого радість, а в кого горе», «Покинуте кошеня». Після ми провели з ними бесіду за змістом прочитаного, обіграли оповідання «Покинуте кошеня». Діти надали допомогу книгам: організували лікарню, в якій ремонтували їх. Вихованці зрозуміли, що для того, щоб їх поважали і любили, вони повинні допомагати тим, хто потрапив у біду і потребує допомоги.

Нами було проведено заняття «Хто Я?», метою якого – розкрити дітям необхідність шанобливого ставлення до себе, та однолітків; навчити бачити у власній поведінці та діях однолітків поважне ставлення; ознайомити дітей з правилами поведінки між однолітками; вчити дітей цінувати дружні стосунки, спонукати до розмірковування над тим, як прихильне ставлення до себе та однолітків впливає на стосунки з оточенням.

Для цього були використали оповідання В. Сухомлинського «Позбирай сльози». За змістом твору провели бесіду: Яким чином позбирати сльози? Чому хлопчик зрадив дівчинку? Чи зможе Ольга пробачити Анатолія? Чому хлопчика мучили докори сумління? Що потрібно зробити Анатолію, щоб Ольга пробачила йому, забула образливе слово? Які його дії, вчинки зможуть висушити її сльози?

(Відповіді дітей). З якою метою В. Сухомлинський написав це оповідання? Як ви думаєте, яке з поданих прислів'їв відображає головну думку твору? Чому?

Гостре словечко коле сердечко. Хочеш собі добра, не роби нікому зла.

Друг – боягуз гірше від ворога. Слово не горобець, вилетить – не спіймаєш.

На занятті з теми «З чого починається гарний день» діти розширили свої знання про мовний етикет під час спілкування, навчилися вітатися, прощатися, просити, відмовляти, пропонувати, заперечувати. Для цього були використані твори В. Сухомлинського «Скажи людині «Здрастуйте», «Скажи людині «Доброго дня». Ввічливі слова діти закріпили під час проведення мовленнєвої гри «Камінчики ввічливості» (діти розповідали ситуації, в якій вони поводити себе ввічливо, чемно), вправи «Придумай приказку» (до твору В. Сухомлинського «Скажи людині «Здрастуйте!»), психологічного етюд «Сонечко і квіточки» (діти розвивали міміку, жести), творчого завдання «Привітай людей» (дошкільники творчо проектували діалоги між привітним вихователем і вихованцем, продавцем і покупцем, водієм і пасажиром, лікарем і хворим, бабусею та онуком тощо). Для закріплення набутих навичок був проведений тиждень толерантності.

Дошкільнятам сподобалися твори В. Сухомлинського. Вони з бажанням слухали їх під час самостійної діяльності, після читання розігрували сценки («Покинуте кошеня», «Лялька під дощем», «Скажи людині «Доброго дня», «Ледача подушка», «Сьома дочка»).

Так під час гри-інсценізації за оповіданням В. Сухомлинського «Сьома дочка», ми закріпити знання дітей про необхідність шанобливого до батьків; турботливе ставлення до рідних, виховання почуття взаємодопомоги.

Матеріал: ширма із зображенням кімнати, шапочки (маски) із зображенням героїв твору, прислів'я.

Завчасно ми провели бесіду за змістом твору на тему «Допомога рідним і близьким», акцентували увагу дітей, що треба бути гостинним і привітним,

допомагати один одному, от як найменша донька в творі «Сьома дочка», потім діти вивчили свої ролі. Ми роздали дітям атрибути до оповідання В. Сухомлинського «Сьома дочка» і запропонували розіграти виставу за цим твором. Під час інсценування діти за допомогою емоцій намагалися уявити себе на місці персонажів творі і передати думки і почуття кожного героя оповідання.

Після ознайомлення із значною частиною творів В. Сухомлинського пропонували дітям дидактичну гру «Знайди хатинку для кожного», мета якої продовжувати вчити дітей оцінювати поведінку героїв художніх творів В. Сухомлинського, закріпити знання дітей про художні твори В. Сухомлинського.

Ми розповіли дітям, що у країні літератури трапилось непорозуміння. Якийсь невмілий чарівник переплутав усіх героїв: хороших і поганих. І от тепер вони всі разом, а їх треба розподілити по їх хатинкам: добрих і злих казкових героїв треба розкласти по конвертах: у червоний – хороших, добрих, а в синій – злих, недобрих. Пояснити свій вибір, тобто оцінити поведінку персонажу твору, схарактеризувати його.

Третя умова формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку – тісна співпраця з батьками вихованців у системі офлайн і онлайн.

На початку взаємодії із батьками вихованців ми налагоджували їх співпрацю з вихователями закладу дошкільної освіти через консультації, ознайомлення зі спеціальною літературою, круглі столи, батьківські збори. Серед тем, що обговорювали з батьками дітей: сприятливі сімейні передумови для розвитку вихованості в дітей; важливість уміння керувати своїми емоціями у стосунках з дітьми; конфлікти у стосунках батьки – дитина: причини і методи розв'язання. дотримання соціальних норм моралі в процесі взаємодії з дітьми, повага до прав і свобод людини.

Також у нас відбувалося спілкування з батьками онлайн. Ми створили інформаційну групу для батьків та вихователів ЗДО, користуючись електронною

поштою, вайбер, де повідомляли батькам про різні заходи, надсилали необхідну інформацію з питань взаємодії з дітьми, а також продовжили дистанційне спілкування з батьками за допомогою сайту ЗДО. Так, на сайті ми запропонували батькам перелік художніх творів для читання і обговорення їх з дітьми: В. Сухомлинський: «Сьома дочка», «Сива волосинка», «Іменинний обід», «Бабусин борщ», «Тихо, бабуся відпочиває», «Щоб ти став кращий», «Як Сергійко навчився жаліти» та ін.; представили результати творчих робіт дошкільнят.

Для підвищення педагогічного досвіду батьків з формування у дітей соціально-громадянської компетентності, ми проводили для них індивідуальні консультації, бесіди, надавали поради як краще провести бесіду за прочитаним твором, наголошуючи на необхідності ненав'язливого контролю за поведінкою дитини з метою закріплення сформованих навичок. При цьому підкреслювали роль творів В. Сухомлинського у формуванні соціально-громадянської компетентності. Зв'язок з батьками підтримували через онлайн спілкування, куточки для батьків, в телефонному режимі, індивідуальні бесіди тощо.

У роздягальній кімнаті ми також обладнали куточок буккросингу для батьків і дітей. Передивившись в інтернеті вдосталь сайтів із варіантами оформлення буккросингових зон у бібліотеках, парках, освітніх установах усього світу та порадившись із батьками вихованців, ми обрали своє обличчя для куточка — кошик. Ми разом з дітьми сформулювали та оформили пам'ятку «Як обмінюватися книжками» та розмістили її в куточку буккросингу. Діти із задоволенням приносили маленькі книжечки з творами В. Сухомлинського та інших письменників і розміщували в кошику, а, натомість, мали можливість взяти додому іншу книжечку.

Після проведення роботи з батьками ми побачили позитивні зміни у повсякденній роботі з дітьми. Діти почали більш поважно ставитись до вихователів та однолітків. Намагатися бути ввічливими, допомагати товаришам не ображати один одного. Прислухатися до зауважень.

Отже, на формувальному етапі експерименту нами було розроблено і реалізовано систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Методичні рекомендації вихователям щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського

З метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку загалом та з використанням художніх творів В. Сухомлинського зокрема ми розробили методичні рекомендації вихователям:

1. Сприяйте активній участі вихованців у соціальному та громадському житті. Стимулюйте активну участь дітей у різноманітних соціальних ситуаціях. Підтримуйте їхню участь у спільних іграх, проєктах та групових заходах.
2. Налагоджуйте атмосферу толерантності та поваги до відмінностей оточуючих людей. Вчіть дітей розуміти та приймати інших, враховуючи їхню унікальність та різноманітність.
3. Забезпечте можливості для взаємодії з іншими дітьми та дорослими. Організуйте групові та колективні заходи, які сприяють формуванню навичок співпраці та комунікації.
4. Уведіть до освітнього процесу теми, які допомагають дітям зрозуміти структуру суспільства, його цінності та важливість громадянської відповідальності.
5. Використовуйте з метою розвитку соціально-громадянської компетентності дошкільників художню літературу, адже:
 - художня література дозволяє дітям відчувати різноманіття культур та соціальних контекстів;

- художня література надає можливість виховати соціальну емпатію та розуміння важливості спільної взаємодії. Вивчення історій про дружбу, взаємодопомогу та толерантність формує в дітей навички соціальної взаємодії та взаєморозуміння;
 - художня література сприяє розвитку мовлення та комунікативних навичок. Під час обговорення сюжетів та персонажів художніх творів у дітей розвивайте вміння висловлювати свої думки, слухати інших та взаємодіяти в групі.
6. Для формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку пропонуємо організувати різноманітні форми роботи:
- групові ігри та колективні завдання;
 - літературні читання та обговорення;
 - рольові ігри;
 - мистецькі та творчі заходи;
 - спільну пошукову діяльність;
 - відвідування громадських місць.
7. Використовуйте такі види запитань для роботи за змістом твору:
- репродуктивні, спрямовані на відтворення змісту твору, подій у творі.
 - евристично-пошукові – передбачають пошук причинно-наслідкових зв'язків, що привели персонажів до певних подій;
 - творчі – сприяють розвитку уяви дітей; спонукають до фантазування стосовно подій «до і після»; пошуку власного способу розв'язання ситуації;
 - рефлексні – формують у дітей уміння помічати і визначати власні емоції та враження від твору й певних вчинків персонажів; зіставляти їхню поведінку із власною; згадувати схожі ситуації та пережити емоції з власного життя.
8. Організуйте роботу з батьками, використовуючи такі форми роботи:
- наочно-друковані – створення бібліотечок психолого-педагогічного спрямування : буккросинг (обмін книжками); «кишенькові бібліотеки»; «педагогічні прес-релізи»; «педагогічні анонси» (подій, літературних новинок); «педагогічно-літературні дайджести»; інформаційні листи, флаєри;

енциклопедично-літературні матеріали до певних тематичних блоків із дидактичними вправами і завданнями для спільного розв'язання з дітьми.

- індивідуальні: консультації, діалоги, обмін лайфхаками з питань читання творів художньої літератури з дітьми; інтерв'ю та опитування.
- групові (колективні): клуби: батьківської еліти, батьків-ентузіастів, родинного читання, родинної мудрості бабусь і дідусів; студії: «Дитяча бібліотека», «Книжковий меридіан», «Літературний волонтер», «Літературні чаювання», «Родинні читання»; зустрічі з дитячими письменниками; майстерки; тренінги; презентації «А я роблю так..» тощо;
- інформаційно-комунікаційні форми взаємодії з батьками - сайти, блоги, групи в соцмережах; методичні навчальні чати; вебконференції; педагогічні онлайн-марафони.

9. З метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку пропонуємо використовувати такі художні твори В. Сухомлинського:

- «Лисичка та ведмідь»;
- «Мама»;
- «Як хлопчик воду носив»;
- «Зачарована дерев'яна ложка»;
- «Серце матері»;
- «Щастя дитинства»;
- «Лелека принесла людину»;
- «Лісова школа»;
- «Казка про діда та онука»;
- «Казка про сонце та дощ»;
- «Ромашка»;
- «Казка про дідуся та казковий світ»;
- «Літо нам солодким медом квітне»;

- «Взимку літає снігова буря»;
- «Щедра осінь»;
- «Подорож на планету Ігорів».

Висновки до другого розділу

Відповідно до теоретичних засад формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту було розроблено критерії та показники сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей зазначеного віку, а саме:

Емоційно-мотиваційного критерій з показниками: інтерес до загальних громадсько-соціальних цінностей та звичаїв суспільства; емоційні реакції на участь у різноманітних соціально значущих та громадських сферах діяльності; ціннісне ставлення до себе, суспільства та громадян своєї держави.

Когнітивний критерій з показниками: уявлення про свою роль у суспільстві та державі; знання характерних ознак приналежності до окремої суспільної групи, держави, їх традицій та звичаїв; усвідомлення необхідності дотримуватися соціальних норм моралі в процесі взаємодії з оточуючими й виявляти повагу до прав і свобод людини.

Поведінковий критерій з показниками: вміння встановлювати безконфліктні взаємини з іншими дітьми та дорослими; вміння використовувати набуті знання про суспільство та громадськість у різноманітних життєвих ситуаціях; дотримання правил та норм поведінки, встановлених у суспільстві.

На основі зазначених критеріїв та показників було розроблено три рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький.

До кожного з критеріїв нами було дібрано низку експериментальних завдань.

З метою з'ясування на скільки здатна дитини адекватно оцінити власне соціальне становище (позицію, статус) та визначити соціальний статус своїх однолітків, товаришів ми використали методику «Будинок мрій». З метою з'ясування вміння дітей оцінювати поведінку інших з позиції дотримання соціальних і правових норм ми пропонували дітям розглянути сюжетні малюнки до українських народних казок з різними ситуаціями, які відбулися з казковими персонажами. Під час оцінювання відповідей дітей звертали увагу на розуміння ними ситуації, виявлення поваги до прав і свобод інших.

З метою виявлення уявлення дітей про світ, її власне бачення світу та свого місця в ньому ми використали методику «Намалюй світ, в якому ти живеш». З метою з'ясування знань дітей про звичаї, традиції сім'ї та українського народу, державні та національні символи України ми запропонували дітям відповісти на запропоновані запитання.

З метою з'ясування вмінь дошкільників адекватно спілкуватись із членами соціуму, домовлятись, вирішувати конфліктні ситуації ми використали гру-бесіду «Що сказав ввічливий зайчик?». З метою з'ясування особливостей соціальних передбачень дітей, їх уміння встановлювати стосунки з однолітками ми використали вправу «Свої, рідні, чужі».

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив про доцільність використання творів художньої літератури загалом та художніх творів В. Сухомлинського зокрема з метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

На формувальному етапі дослідження нами було розроблено та апробовано систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського. Система була побудована на реалізації педагогічних умов, а саме: добір творів В. Сухомлинського, спрямованих на формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників; інтеграція змісту творів художньої

літератури в різні види дитячої діяльності (навчальна, ігрова, художньо-мовленнєва, театралізована); тісна співпраця з батьками вихованців у системі офлайн і онлайн.

Під час реалізації системи роботи з формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників ми проаналізували художні твори В. Сухомлинського, виділили їх цінність щодо формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників.

З метою реалізації виокремлених педагогічних умов було розроблено перспективний план освітньої роботи з формування соціально-громадянської компетентності засобом творів В. Сухомлинського та конспекти відповідних занять.

З творами В. Сухомлинського дітей знайомили на заняттях з соціуму, розвитку мовлення, читання та інтегрованих заняттях з соціуму, читання, пізнавального розвитку, математики. Окрім того рекомендували низку творів для читання вдома з батьками.

Заняття з отримання нових знань ми, звичайно, проводили у першу половину дня, а закріплення отриманих знань та формування соціально-громадянської компетентності відбувалося в другу половину дня й удома.

З дітьми також провели мовленнєві ігри, вправи, дидактичні ігри, ігри-інсценування, виконали творчі завдання тощо.

Значну увагу приділяли тісній співпраці з батьками вихованців у системі офлайн і онлайн.

Ми створили інформаційну групу для батьків та вихователів ЗДО, користуючись електронною поштою, вайбер, де повідомляли батькам про різні заходи, надсилали необхідну інформацію з питань взаємодії з дітьми, а також продовжили дистанційне спілкування з батьками за допомогою сайту ЗДО. Так, на сайті ми запропонували батькам перелік художніх творів В. Сухомлинського для читання і обговорення їх з дітьми.

Ми також обладнали куточок буккросингу для батьків і дітей, робота з яким мала позитивний результат.

На основі результатів констатувального етапу дослідження та розробленої й апробованої системи роботи з формування соціально-громадянської компетентності засобом творів художніх творів В. Сухомлинського ми розробили методичні рекомендації вихователям щодо формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського.

ВИСНОВКИ

У дослідженні викладено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського. Проведене дослідження дало підстави до таких висновків:

1. Здійснили аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, що дало змогу нам уточнити зміст понять «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність»; з'ясувати, що громадянська та соціальна компетентності є базовими для формування особистості й сприяють якісній самореалізації та самоосвіті дитини дошкільного віку та є затребуваними в суспільстві; описати форми, методи, прийоми, які забезпечують формування соціально-громадянської компетентності; розкрити значення художньої літератури у сучасному закладі дошкільної освіти та її спрямування на формування соціально-громадянської компетентності в дошкільнят, акцентували увагу на художніх вторах В. Сухомлинського, які можна використовувати в цьому процесі.

Серед основних форм, які сприяють соціалізації дошкільників засобом художніх творів є інтегровані заняття, на яких текст є предметом обговорення, стимулом для творчості дітей тощо. Крім організованих форм, художнє слово можна використовувати в інших видах дитячої діяльності: образотворчій, пізнавальній, театралізованій ігровій.

2. На констатувальному етапі експерименту було розроблено критерії і показники сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, а саме: емоційно-мотиваційний, когнітивний, поведінковий.

На основі вищезазначених критеріїв нами було визначено рівні сформованості соціально-громадянської компетентності: високий, середній та низький.

До кожного з критеріїв і показників було дібрано діагностичні методики, які дали можливість виявити рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати засвідчили, що високий рівень сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку продемонстрували 20 % дітей експериментальної та 15 % дітей контрольної груп; середній рівень - 43 % дітей експериментальної і 43 % дітей контрольної груп; низький рівень – 37 % дітей експериментальної і 42 % дітей контрольної груп.

4. З метою підвищення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників нами було розроблено та апробовано систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського. У процесі апробації були перевірені педагогічні умови, а саме: добір творів В. Сухомлинського, спрямованих на формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників; інтеграція змісту творів художньої літератури в різні види дитячої діяльності (навчальна, ігрова, художньо-мовленнєва, театралізована); тісна співпраця з батьками вихованців у системі офлайн і онлайн.

З метою реалізації виокремлених педагогічних умов було розроблено перспективний план освітньої роботи з формування соціально-громадянської компетентності засобом творів В. Сухомлинського та конспекти відповідних занять. З творами В. Сухомлинського дітей знайомили на заняттях з соціуму, розвитку мовлення, читання та інтегрованих заняттях з соціуму, читання, пізнавального розвитку. Окрім того рекомендували низку творів для читання вдома з батьками. З дітьми також провели мовленнєві ігри, вправи, дидактичні ігри, ігри-інсценування, виконали творчі завдання тощо.

Окрім того, ми проводили різні форми взаємодії з батьками дітей щодо їх залучення до процесу формування соціально-громадянської компетентності в дошкільників.

5. На основі результатів констатувального етапу дослідження та розробленої й апробованої системи роботи з формування соціально-громадянської компетентності засобом творів художніх творів В. Сухомлинського ми розробили методичні рекомендації вихователям щодо формування соціально-громадянської компетентності в старших дошкільників засобом художніх творів В. Сухомлинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти).
Нова редакція / під керівн. Т. О. Піроженко. URL: [https://mon.gov.ua > app > media > rizne > 2021.pdf](https://mon.gov.ua/app/media/rizne/2021.pdf) (дата звернення 25.02.23).
2. Басюк Н. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів. *Вісник Львівського національного університету. Серія педагогічна*. Вип. 22. 2007. С. 182-186.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. К.: Либідь. 2006. 272 с.
4. Білан О. І. програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль «Мандрівець» 2017. 256 с.
5. Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
6. Гавриш Н. В. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2006. № 3. С. 15-19.
7. Гавриш Н., Кондратець І. Дитина і книжка: новий формат взаємодії. *Дошкільне виховання*. 2022. № 1. С.6-10.
8. Гавриш Н., Безсонова О., Безрукова О., Воронов В. Парціальна програма «Лідер живе в кожному» для дітей дошкільного віку /За наук.ред. Н. Гавриш. К. 2020.: URL: https://c67a805e-64a8-4edb-879b-32cb20c89d4c.filesusr.com/ugd/32756c_8a6671d7b2634f1d8b6824f95c85f781.pdf
9. Гавриш Н., Рейпольська О. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
10. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. №7–8. С. 71–74.

11. Горбань О. В. Поняття громадянського суспільства у контексті сучасного цивілізаційного розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. 2019. Вип. 41 (54). С. 64-74.
12. Грицишина Т. І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 12. С. 12–15.
13. Гумовська Л. М. Розвиток соціально-емоційної сфери дошкільників. Авторська програма. Розробки занять для дітей 3-6 років життя. Х. : Вид. група «Основа», 2011. 218 с. 6.
14. Данильченко І. Підготовка майбутніх вихователів до формування навичок сталого розвитку в дітей дошкільного віку засобом творів В. Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2018. № 3, т. 1. С. 3541. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3%281%29__9 (дата звернення: 05.05.2023).
15. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: дис. ... канд. пед. наук: спец. Інститут проблем виховання АПН України. К., 2007 208 с.
16. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. Огнев'юк; ред. кол.: Г. Беленька, О. Богініч, Н. (та ін.); наук. ред.: Г. Беленька, Мін. Осв. і науки України, Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. 2020. 440 с.
17. Дитина у дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / під ред. К. Л. Крутій. Запоріжжя: Ліпс, 2011. 188 с.
18. Енциклопедія освіти. Акад.пед. наук України; голов. ред. В.Г.Кремень [підгот.: Авшенюк Н.М. та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.
19. Закон України «Про освіту». Освіта в Україні. Нормативна база. К.: КНТ, 2018.

20. Іванчук С. А., Кочнева С. С. Концепія сталого розвитку в освітньому просторі закладів дошкільної освіти. *Молодий вчений* 2018. №10.1 (62.1). С. 39 – 42.
21. Каплуновська О., Кичата І., Палець Ю. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець. 2016. 72 с.
22. Карнаух Л. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnuk_11.pdf (дата звернення: 17.04.2023).
23. Ковальчук І. П. Шляхи формування громадянської компетентності молодшого школяра в сучасній освіті крізь призму педагогічних ідей В. О. Сухомлинського. URL: <http://cmsps.edukit.kr.ua/Files/downloads/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%86.%D0%9F..doc> (дата звернення: 19.03.2023).
24. Козак Л. В., Федорова С. О. Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі. *«Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 2(7). С. 356-368.
25. Козак Л. Особистісно орієнтоване навчання: рестроспективний аналіз. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2003. Вип. 2. С. 113-117.
26. Кондратюк С. М., Бутенко В. Г. Особливості формування соціальної компетентності дітей старшого шкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Випуск 12. С. 44 – 51. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3209/3397>

27. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». К.: Світич, 2009. 208 с.
28. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) : монографія. К. : СтилоС, 2000. 336 с.
29. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–6.
30. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
31. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021, №4 С. 3-8.
32. Косенчук О. Г. Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/259714>
33. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)». К., 2014. 252 с.
34. Кузьменко О. В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 9.
35. Кулачківська С.Є. «Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника». Психічний розвиток дитини дошкільника: навчальний посібник для педагогів. К.: Світоч, 2004. 75 с.
36. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2004. 22 с.
37. Кулакова Л. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах освітньо-виховного процесу. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Psychology/article/download/3417/3114>.

38. Лохвицька Л. В. Формування пізнання інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К., 2000. 23 с.
39. Лукашевич Н. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посібник. К. : ІЗМН, 1998. 112 с.
40. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 20. Ч.2. С. 229 – 234.
41. Максимова О.О. Виховання любові до Батьківщини у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі: зб. науково-метод. праць / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової*. Житомир: ФОП Левковець, 2018. С. 17 – 21.
42. Нова парадигма освіти у глобальному світі. URL:<http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>.
43. Орешета Ю. В. Особистість і соціокультурне середовище. URL:
http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/11514/AIE1_2-187-191.pdf?sequence=1&isAllowed=y
44. Освіта на основі життєвих навичок. Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>
45. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с. URL:
https://vstart.com.ua/files/programa_vpevnenii_start_2017.pdf
46. Петренко О. Б. Роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського). *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2009. № 53. С. 421-429. URL:
<https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/1856/1685>
47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 456 с.

48. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. №23. С.18-21.
49. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки : навч. посібник. К.: Абрис, 1998. 448 с.
50. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2011. 20 с.
51. Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
52. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року: Міжнародний документ від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text
53. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія. К.: Міленіум, 2008. 400 с.
54. Січкара А. Софія Русова і Ксенія Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу. *Дошкільне виховання*. 2012. № 12. С. 11-12.
55. Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська, О. А. Козлюк, Л. І. Кузьмук. К.: Генеза, 2014. 88 с.
56. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М. Хома та ін.; за заг. ред. В.М. Пічі. К.: Каравела», Львів: Новий світ. 2000, 2002. 480 с.
57. Стаєнна О. Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку як педагогічна проблема. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/bistoriya/140681-2-udk-3732035-sta-nna-gromadyanske-vihovannya-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku-pedagogichna-problema-rozbudova.php>

58. Стаєнна Л. Ідеї громадянського виховання дошкільників в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11soosvs.pdf>
59. Сухомлинський В. О. Формування виховного впливу колективу на особистість. Вибр. твори у 5т. Т.1 К.: Рад.шк., 1976.
60. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Т.2. К.: «Рад. шк.», 1976.
61. Сухомлинський В. О. Рідне слово. Вибрані твори: У 5-ти т. К. : Рад. шк., 1977. Т.3. 670 с.
62. Сухомлинський В. О. Квітка сонця: притчі, казки, оповідання. Х.: Школа, 2019. 240 с.
63. Тарабасова Л. Г. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. Методичні рекомендації. 2016. С. 102. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/320/Методичнірекомендації.pdf>.
64. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. К.: «Контекст», 2000.

Формування соціально-громадянської компетентності дитини дошкільного віку в різних видах діяльності.

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички	Участь батьків
Ігрова			
<ul style="list-style-type: none"> • формування інтересу до взаємодії з однолітками та активності в колективних іграх; • виховання поваги до партнерів по грі, їхніх прав, бажання усамітнитися; • розвиток емпатії: здатності співпереживати та співчувати, керувати власними емоціями і виражати почуття; • розвиток особистісних якостей: самостійності, відповідальності, працелюбності, людяності, спостережливості, справедливості, ініціативності, активності, креативності та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> • формування уявлення про себе, свою сім'ю, заклад дошкільної освіти, Батьківщину, соціальні відносини та вміння створювати на цій основі сюжети творчих ігор; • збагачення знань про звичаї та традиції сім'ї, українського народу, українські народні ігри та ігри інших народів; • сприяння втіленню в іграх сюжетів народних казок, мультфільмів, здатності розуміти і відтворювати емоції персонажів, конструктивні моделі поведінки; • ознайомлення із правилами поведінки в групових іграх, наголошення на необхідності домовлятися і ділитися іграшками; • формування уявлення про можливість робити вибір і нести за нього відповідальність 	<ul style="list-style-type: none"> • формування культури поведінки, поваги до партнерів у творчих іграх ("Сім'я", "У магазині", "У перукарні" тощо); • розвиток здатності відстоювати свою думку незалежно від думки дорослих, домовлятися, узгоджувати особисті потреби з потребами інших; • залучення до активної участі в розробленні правил гри і свідомого їх дотримання; • організація ігор, у яких діти можуть здійснювати вибір, приймати рішення (голосувати), аргументувати свій вибір та усвідомлювати його наслідки; • формування поваги до вибору більшості, здатності приймати його і йти на поступки 	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння розширенню кола творчих ігор шляхом збагачення соціального досвіду дітей (проведення свят, спільних подорожей, прогулянок, екскурсій до магазину, лікарні, музею тощо); • обговорення і пояснення вчинків, поведінки, емоцій людей, персонажів книжок, мультфільмів; • демонстрація власного позитивного прикладу поведінки під час спільних ігор; • підтримання бажання грати з іншими дітьми, створення ситуацій для спільних ігор, обговорення вражень від гри; • надання можливості вибору гри, сюжету, іграшок із наголосом на необхідності нести відповідальність за свій вибір і вчинки

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички	Участь батьків
<ul style="list-style-type: none"> виховання людяності, справедливості, готовності приймати точку зору іншої людини / дитини; формування почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина України і здатності його проявляти 	<ul style="list-style-type: none"> формування розуміння переваг розв'язання конфліктів і суперечок мирним шляхом; сприяння свідомому засвоєнню культури спілкування з однолітками та дорослими; формування відкритості до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур 	<ul style="list-style-type: none"> вправлення у вживанні ввічливих слів: прохання, вдячності, компліментів; формування здатності виявляти повагу до співрозмовників, уважно слухати і відповідати на запитання, стримувати емоції, звертатися по допомогу до однолітків і знайомих та/або надавати її; отримувати задоволення від надання допомоги іншим; формування вміння дотримуватись правил і способів міжособистісної взаємодії в соціально-громадянському просторі 	<ul style="list-style-type: none"> формування уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми; надання можливості брати участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в родині; моделювання життєвих ситуацій для формування готовності дитини до посиленої участі в демократичних процесах, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві

Комунікативна			
<ul style="list-style-type: none"> сприяння усвідомленню етики людських взаємин, орієнтування у відмінностях між людьми, прищеплення поваги до прав інших і готовності приймати їхні індивідуальні відмінності; формування усвідомлення значущості всього пов'язаного із соціальним життям та правами дитини/людини в суспільстві; 	<ul style="list-style-type: none"> збагачення словника дітей і формування вміння вербалізувати основні поняття, пов'язані із життям людини в суспільстві; ознайомлення з правами людини / дитини та необхідністю їх дотримання; формування елементарних знань про соціальні явища, події, відносини, способи їх мирного та конструктивного налагодження; 	<ul style="list-style-type: none"> формування здатності встановлювати доброзичливі взаємини в різних сферах життєдіяльності, активно налагоджувати взаємодію з дітьми, спілкуватися з дорослими; формування здатності на рівні можливостей дошкільного віку визначати цінності демократії (готовність брати на себе відповідальність, вміння висловлювати власну думку та приймати думку іншого, розв'язувати конфлікти шляхом діалогу; слухати і спостерігати); 	<ul style="list-style-type: none"> навчання ідентифікувати себе із певною соціальною роллю: донька/син, брат/сестра, онука/онук, друг/подруга тощо — та діяти відповідно до неї; демонстрація елементарних навичок емоційної саморегуляції, вираження почуттів за допомогою слів, міміки, жестів;

Здоров'язбережувальна			
<ul style="list-style-type: none"> • формування ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших як до найвищої цінності; • формування здатності демонструвати дружнє та неупереджене ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, підтримувати їх і допомагати в разі необхідності 	<ul style="list-style-type: none"> • збагачення знань щодо фізичної, психічної та соціальної сфер здоров'я; • сприяння усвідомленню важливості ведення здорового способу життя; • сприяння засвоєнню правил безпечної поведінки в соціумі: не шкодити собі й іншим, спілкуватися лише зі знайомими дорослими, звертатися за потреби до знайомих тощо 	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння виробленню навичок безпечної поведінки в природному і соціальному середовищах; • формування здатності цінувати чесність, товариськість, підтримку в командних спортивних іграх, виявляти спритність, вміння боротися, вигравати і програвати; • заохочення до виконання фізичних вправ і участі в рухливих іграх, надання підтримки і допомоги іншим 	<ul style="list-style-type: none"> • обговорення різних прикладів і моделей здоров'язбережувальної поведінки, зокрема з власного досвіду; • формування здатності співчувати і допомагати у випадку хвороби членів родини, оптимістично ставитися до труднощів та визначати шляхи їх подолання
Художньо-естетична			
<ul style="list-style-type: none"> • формування ціннісного ставлення та поваги до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур; • виховання естетичного і ціннісного ставлення до творів мистецтва як суспільного надбання 	<ul style="list-style-type: none"> • формування знань про мистецтво як результат творчої діяльності митців, виконавців; • прищеплення поваги до результатів людської праці; • виховання бережного ставлення до продуктів творчої діяльності, власної та інших людей 	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток здатності передавати свої враження про соціальні події та взаємини між людьми художніми засобами (малювання, ліплення, складання розповіді, співи тощо); • формування здатності до волонтерської та благодійної діяльності (виготовлення листівок, сувенірів, оберегів тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> • виявлення поваги до мистецьких уподобань дитини, надання підтримки в реалізації творчих задумів; • надання права вибору в самостійній художній діяльності; • заохочення до виготовлення спільних виробів (малюнків, аплікацій, ялинкових прикрас тощо)

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички	Участь батьків
Пошуково-дослідницька			
<ul style="list-style-type: none"> • привчання дитини до сприйняття себе як активного учасника і члена суспільства; • формування інтересу до пізнання природи рідного краю, близького оточення, своєї держави України; • формування екологічної культури, інтересу до дослідницької діяльності, позитивної реакції на ситуації взаємодії з різними об'єктами природи; • виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до людської праці; • розвиток таких особистісних якостей як самостійність, спостережливість, ініціативність, активність, креативність та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення зі світом речей, людей, природи на регіональному матеріалі; • формування знань про індивідуальні відмінності та культурне розмаїття і повагу до них; спонукання до вживання прийнятних назв під час обговорення відмінностей (етнічних, культурних, фізичних); • сприяння усвідомленню необхідності дотримання морально-етичних норм суспільства і виявлення поваги до основоположних прав та свобод людини; • розвиток інтересу до спілкування зі знайомими дорослими, однолітками, молодшими та старшими дітьми 	<ul style="list-style-type: none"> • формування навичок самопізнання через спілкування з людьми та практичну взаємодію зі світом; • створення умов для набуття індивідуального досвіду в спільній життєдіяльності, уміння співпрацювати, відстоювати власну позицію, домовлятися, узгоджувати особисті потреби з потребами інших; • формування навичок елементарної пошуково-дослідницької діяльності для розв'язання різноманітних завдань (здатності звернутися за поясненням до знайомих дорослих, уміння добирати відповідні способи діяльності, експериментувати); • розвиток і підтримання здатності до самостійного пошуку способів пізнавальної діяльності в різних ситуаціях; • надання можливості долучитися до родинних та соціальних проектів, благодійних акцій з урахуванням вікових можливостей і здібностей 	<ul style="list-style-type: none"> • ініціювання та підтримання розмов про права дитини, моделювання життєвих ситуацій із відповідною поведінкою і висловлювання власних поглядів та думок задля набуття дитиною соціального досвіду і готовності до посиленої участі в демократичних процесах, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві; • спостереження за об'єктами соціального довкілля у повсякденному житті та в процесі ігор, прогулянок, екскурсій, дозвілля, соціальних і благодійних акцій, проєктів тощо; • заохочення дитини до спілкування й участі у спільних справах: пошуку інформації, відповідей на запитання, врахування дитячих інтересів та побажань у плануванні родинного дозвілля

Додаток Б

Анкета для вихователя

ПІБ _____

Назва групи _____

Мета: з'ясувати, яким чином організована робота з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку в ЗДО. Чи використовуються ними в роботі художні твори В. Сухомлинського з метою формування соціально-громадянської компетентності?

Запитання	Відповідь
Що таке компетентність?	
Що таке соціально-громадянська компетентність?	
Які форми роботи використовуєте для формування соціально-громадянської компетентності у дітей?	
Які засоби використовуєте для формування соціально-громадянської компетентності у дітей?	
Які методи використовуєте для формування соціально-громадянської компетентності у дітей? З якою метою?	
Які прийоми використовуєте з метою розвитку соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку? З якою метою?	
Які художні твори ви використовуєте для формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників?	
Як часто використовуєте художні твори В. Сухомлинського як засіб формування соціально-громадянської компетентності у дітей?	

ДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ:

Методика «Будинок мрій»

Мета: з'ясувати здатність дитини адекватно оцінювати власне соціальне становище (позицію, статус) та визначити соціальний статус своїх однолітків, товаришів.

Матеріали: аркуші паперу із зображенням будинку.

Інструкція до виконання: Після короткої вступної бесіди про те, де живе дитина, чи подобається їй її житло, на яких поверхах краще жити у багатоповерхових будинках, експериментатор пропонував розглянути зображення будинку та послухати таку розповідь: «Це незвичайний будинок. В ньому людина розташовувалась залежно від того, як її оцінювали інші та як вона сама себе оцінювала. Якщо можна про неї було сказати «Гарна людина» - то її переселяли на верхній поверх до сонечка, якщо ж ні - то людину селили на нижньому поверсі. Як ти вважаєш, де буде твоя квартира? Де б поселилися твої друзі?».

Методичний коментар: у протоколі відзначали, які доповнення з'являлися у малюнку дитини, а також у відповіді. Відповіді дітей заносилися у протокол, малюнки оцінювалися за такими параметрами: композиційні особливості, предметно-тематичний склад малюнка, вибір форми та кольорів передачі зображення.

«Намалюй світ, в якому ти живеш»

Мета: виявити уявлення дитини про світ, її власне бачення свого місця в ньому.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці, протокольний лист.

Процедура виконання полягала в тому, щоб дитини намалювала картинку світу, яку можна було б назвати словом «світ». Під час виконання роботи експериментатор виявляв розуміння, того що вкладає дитина у значення цього слова, запропонувавши відповіді на низку запитань: «Світ-це що?», «Світ-це хто?», «А ти в цьому світі є?», «Де ти?», «Хто ти такий? Як себе намалювати?».

Методичний коментар: У протоколі відзначили, які доповнення з'являлися у малюнку дитини, а також у відповіді. Відповіді дітей заносилися та малюнки оцінювалися за такими параметрами: композиційні особливості, предметно-тематичний склад малюнка, вибір форми малюнка та кольорів для передачі зображення.

Бесіда-гра: «Що сказав ввічливий зайчик?»

Мета: визначити готовність знаходити несподівані мовленнєві форми в різних життєвих ситуаціях; визначити наявність форм мовленнєвого етикету в мовленнєвому досвіді дитини.

Матеріали: картки-малюнки із зображенням різних ситуацій, протокол для занесення попередніх результатів, іграшка «зайчик».

Інструкція: Експериментатор знайомив дитину із ввічливим зайчик у світі. Потім він пропонував дитині взяти зайчика і разом з ним розглянути малюнки та передбачити, що б сказав ввічливий зайчик у цій ситуації.

Методичний коментар: відповіді дитини заносилися до бланку протоколу, пізніше підраховувалася кількість застосувань дитиною слів ввічливості.

